

ÅR 2020 GAV vi ut en lägesrapport där vi beskrev hur långt vi hade hunnit i vårt arbete med vattenmöllan. Mycket har hänt sedan dess, och vi kände att det var dags att skriva en ny och mer omfattande rapport.

Möllans tak, väggar och maskineri är nu kompletta, men det återstår att återskapa kvarndammen. Det behövs för att ge framtida besökare en helhetsbild av vattenmöllan på 1700-talet.

Föreningens hemsida
www.vattenmollan.se

Lilla
Förlaget

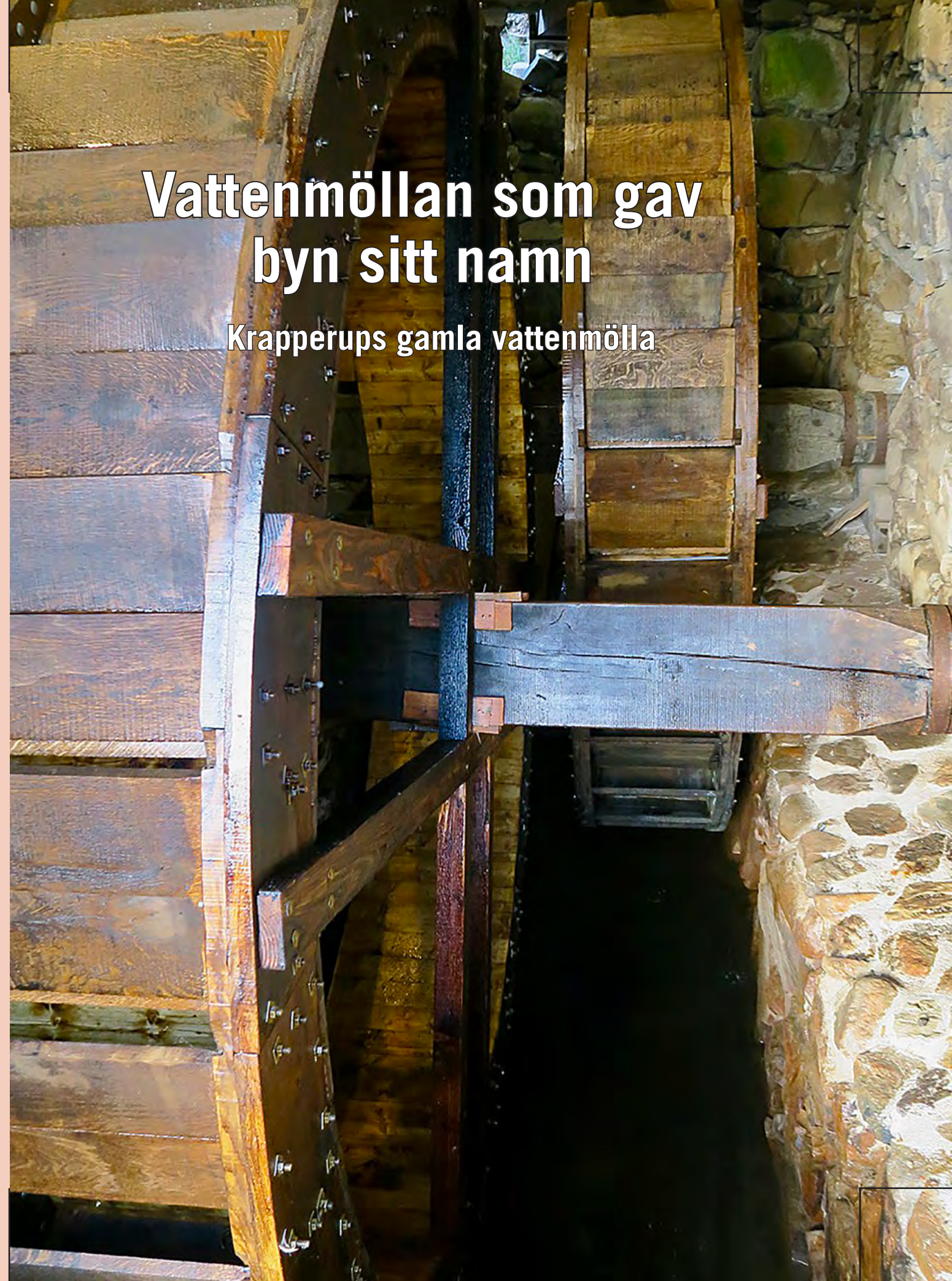

Vattenmöllan som gav byn sitt namn – Krappierups gamla vattenmölla

Vattenmöllan som gav byn sitt namn

Krappierups gamla vattenmölla

Vattenmöllan som gav byn sitt namn

Krapperups gamla
vattenmølla

LILLA FÖRLAGET
MÖLLE

Information och beställning

Lilla Förlaget
Mölle Hamnallé 22 D, 263 77 Mölle
info@lillaforlaget.se
070-844 81 25
lillaforlaget.se

Varmt tack för ekonomiskt stöd till boken

Stiftelsen Konung Gustav VI Adolfs fond för svensk kultur
Kungl. Patriotiska Sällskapet

Vattenmöllan som gav byn sitt namn – Krapperups gamla vattenmölla

© 2022 Föreningen Vattenmöllans Vänner
Redigering och original Lilla Förlaget, Mölle
Foton på omslaget Magnus Hellstrand
Tryck LaserTryk A/S, Århus, Danmark
ISBN 978-91-87108-23-5

INNEHÅLL

Förord 6

Besök–medlemskap–medverkan 8

- Idéer, svett och pengar 10
- Arbete och organisation 12
- Många besöker oss 14

På samma plats sedan 1617 17

- Det stora kvarnbygget i Vattenmöllan 18
- Viktiga årtal från 1617 till 2022 20
- »Förfäderna träder fram ur glömskan« 22
- Olaus Magnus bilder av kvarnar 26
- Vattenmöllans historia 28

Vattnet satte fart på hjulen som drev kvarnstenarna 32

Ingen vacker syn i början 36

- Restaureringen sätter igång – ger resultat 38
- Historiekorrekt restaurering av Vattenmölla,
ett exempel på en tidningsartikel 40
- Maskineriet har varit i fokus sedan 2018 42
- Insättning och montering av vattenhjulet 44

Vattenfrågan på väg att lösas 46

- Vattenbrist – gammalt problem 48
- Havsöring går upp i Vattenmöllebäcken 50

Sju fokusområden 52

Forskning och rekonstruktion 2003–2022

Av Bert Burger 52

Mitt hjärta bor i en gammal gård

Av Hasse Hansson 58

Med Leaderprojektet kunde takten i
restaureringen höjas betydligt

Av Bo Hansson 62

Min väg till Vattenmöllans Vänner

Av Clas Hellstrand 68

Kvarndammen kan återskapas utan att
försämra för havsöringen

Av Dag Wisæus 72

Intervju med Pelle Nilsson och

Magus Börjesson 78

Av Christer Wallentin 82

Föreningens utåtriktade information

Av Christer Wallentin 82

Appendix

Frågor och svar 87

Referenser och kommentarer 89

Ritningar 90

Förord

ÅR 2020 GAV vi ut en lägesrapport där vi beskrev hur långt vi hade hunnit i vårt arbete med Krapperups gamla vattenmølla.

Mycket har hänt sedan dess, och vi kände att det var dags att skriva en ny och mer omfattande rapport.

Møllans tak, väggar och maskineri är nu kompletta, men det återstår att återskapa kvarndammen. Det behövs för att ge framtida besökare en helhetsbild av vattenmøllan på 1700-talet.

Föreningen diskuterar för närvarande vattenfrågan med Krapperup, Kullabergs naturreservat, Länsstyrelsen och Naturcentrum Syd AB. Vi hoppas att det går att hitta en lösning som säkrar en god miljö för fisken som vandrar upp i bäcken, och som alla inblandade är nöjda med. Detta ämne behandlas utförligt i boken.

Föreningen har från start varit mån om öppenhet och att berätta om det löpande arbetet. Vi har hållit föredrag och haft många visningar av møllan. Föreningens hemsida kom igång 2010 och har fyllts på efter hand.

Glädjande nog har medierna visat ett stort intresse för återuppbyggnaden; många tidsningsartiklar har skrivits om vår kvarn, inte minst i *Helsingborgs Dagblad*.

För några år sedan arrangerade vi ett seminarium i Vattenmøllan med ett trettio-tal deltagare. Just nu planerar vi en träff till sommaren för personer som har erfarenheter från vattenmøllor i södra Sverige.

Att vi har kommit så här långt beror på att det finns många eldsjålar i föreningen och personer med kompetens inom de områden som berörs av ett stort projekt av det här slaget.

Från sidan 52 och framåt presenterar sig några av dem som har bidragit med sina kunskaper. Till dessa ska också läggas Caroline och Henrik Ranby samt Torsten Loodberg, vilka drog igång arbetet med restaureringen och höll vid i många år.

Grundläggande uppgifter som behövdes för att göra en så historiskt riktig återuppbyggnad som möjligt hämtade vi från syneprotokoll med mera i Krapperups godsarkiv, men vi har också besökt andra møllor för att få del av erfarenheter och tips.

Vattenmøllan i maj 2022

Hasse Hansson
ordförande

Vattenmöllan och möllarebostaden 2022

Foto Magnus Hellsstrand

Samma vy i början av 1900-talet

Foto Privat

Besök-medlemskap-medverkan

VATTENMÖLLAN ÄR NAMNET på en liten by på Kullahalvöns västkust mellan Lerhamn och Mölle. Den ligger på gränsen mellan odlad åkermark och strandfälad.

Byn består av tre gårdar och ett hus som tidigare var banvaktsstuga. Den som är på väg från Höganäs mot Mölle, och går eller cyklar på den gamla banvallen, ser byn när hon eller han kommer till banvaktsstugan.

Vattenmöllan är också namnet på den kvarnanläggning som utgör den sydligaste gården i byn. Så länge kvarnen var i bruk fick den sitt vatten från bäcken som rinner förbi.

Det är cirka 60 år mellan bilderna på nästa sida. Det mest slående är att mycket är sig likt i de tre gårdarna, liksom på markerna runt omkring.

Vattenmöllegården är den gård som har ändrats lite mer än de andra, och den största förändringen är att undantaget har rivits.

Bilden från 1950-talet visar att undantaget låg längst söderut och i rät vinkel till möllan. Kvarnrännan gick alldeles utanför undantaget, och strax bortom den flöt bäcken.

Mellan undantagets östra gavel och möllan fanns det en minimal genomgång på bara någon halvmeter. Där undantaget låg är i dag en gräsmatta, och nedanför den finns några uthus.

Det som tidigare var ett stall byggde Hasse Hansson, den nye ägaren, om till bostad under några år efter sitt övertagande 2003.

En annan större förändring av exteriören gäller möllarebostaden, sammanbyggd med kvarnen. Det gamla korsvirket är återställt, och plåten på taket på bilden från 2010-talet är i dag ersatt av vass, en återgång till det gamla takmaterialet.

För att besöka Vattenmöllan kan man följa Kullaleden, antingen från Mölle-hållet eller Nyhamnsläge-hållet. Det går också att komma med bil, men det finns bara ett fåtal parkeringsplatser intill den gamla banvallen, cirka 150 meter från möllan.

Byn på 2010-talet

Foto Bertil Hagberg, Sesamphoto 2010

Byn på 1950-talet

Foto Försvärsstaben 1961

Idéer, svett och pengar

NÄR HASSE HANSSON köpte Vattenmöllegården av familjen Gyllenstierna 2003 kom den tillbaka i släkten som hade bott där i flera hundra år.

Hasse har berättat att han emellertid snart blev orolig för vad som skulle kunna hända med den förfallna gamla kvarnen, som hörde till fastigheten.

Skulle han ställas till svars om den föll ihop? Skulle han bli betalningsskyldig? En annan idé låg på lut: Tänk om vattenmøllan skulle kunna räddas! Hasse frågade runt för att få klarhet i juridiken och kunna bedöma utsikterna för en räddningsaktion.

Han talade med stadsantikvarien i Höganäs, Henrik Ranby, intendenten på Krapperup, Margareta Ramsay, arkitekt Bert Burger i Lerhamn och flera andra. I denna tidiga krets fanns också Anna Andersson, Elsa Assim Persson, Torsten Loodberg, Håkan Orwén, Fredrika Ramsay och Caroline Ranby.

Kontentan blev att det skulle vara möjligt att stoppa förfallet. Ja, att det till och med skulle gå att återuppbygga møllan så att den skulle kunna ge dagens människor en uppfattning om hur man malde med vattenkraft förr i tiden.

En omsorgsfull planering började. Det gällde att skärskåda dokumenten i Krapperups godsarkiv för att förstå hur kvarnen

hade sett ut när den var i drift. En annan viktig del var att mäta in kvarnen och bäcken i relation till marken omkring. Det var också till god hjälp att besöka andra vattenkvarnar, bland annat den närliggande och snarlika Pålsjö mølla strax norr om Helsingborg.

Allt detta kunskapande gav uppgifter som var nödvändiga för att avgöra hur såväl byggnaden som kvarnmaskineriet och kvarndammen skulle kunna återskapas.

Personerna i den ledande gruppen lade ned oräkneliga timmar på att få ihop ett bra underlag för nästa steg: Att kontakta tänkbara bidragsgivare för att skaffa pengar till återuppbyggnaden.

Krapperupsstiftelsen gav tidigt ett stort bidrag, vilket fick igång arbetet på allvar. Flera tillskyndare kom med, och skaran av bidragsgivare växte. Alla stora projekt har i huvudsak finansierats med anslag och bidrag från fonder och stiftelser, allmänna bidragsorganisationer, myndigheter och sponsorer, se logotyperna på nästa sida.

Antalet medlemmar i vänföreningen var 55 personer vid årsskiftet 2021/2022. Medlemmarnas årsavgifter bidrar till föreningens ekonomi.

Arbetsdagarna, se sidan 12, betyder också en hel del för att hålla nere kostnaderna och sprida intresset för vattenmøllan.

Bland medlemmarna finns stor kompetens som kommer restaureringen till godo. Det gäller bland annat antikvariska kunskaper och erfarenhet av vattenfrågor och

byggteknik. Medlemmar – i och utanför styrelsen – är vana att leda projekt och att informera om dem.

Från 2017 innebar ett flerårigt bidrag från EU:s Leaderprojekt mycket för att driva arbetet med restaureringen framåt. Pengarna bekostade bland annat förbättring av kvarnrännans utlopp, omläggning av loftgången, två kvarnaxlar och ett vattenhjul med tillhörande maskineri.

Tillkommande finansiering från Stiftelsen Gripen och Riksantikvarieämbetet

gjorde det möjligt att bygga den återstående »andra linjen« inne i möllan, det vill säga ytterligare ett vattenhjul med tillhörande maskineri. Detta arbete slutfördes under 2021.

Bidrag från Stiftelsen Konung Gustav VI Adolfs fond för svensk kultur och Kungl. Patriotiska Sällskapet har gjort det möjligt att ge ut den här boken.

Europeiska jordbruksfonden för
landsbygdsutveckling, Europa
investerar i landsbygdsområden

Gyllenstiernska
Krapperupsstiftelsen

STIERNSTEDT KOCKENHUS
KULTURFÖRENING

SVERIGES KUNGAHUS
Stiftelsen Konung Gustaf VI
Adolfs fond för svensk kultur

Länsstyrelsen
Skåne

HÖGANÄS
KOMMUN

STIFTELSEN
GRIPEN

SWEDISH NATIONAL HERITAGE BOARD
RIKSANTIKVARIEÄMBETET

Kungl. Patriotiska Sällskapet

Arbete och organisation

VATTENMÖLLEKOMMITTÉN BILDADES 2004

för att bevara den gamla kvarnen. Kommittén ombildades 2010 till Föreningen Vattenmöllans Vänner. Det är en ideell förening med kulturhistorisk inriktning.

Vänföreningen leds av en styrelse med nio personer. Hasse Hansson är ordförande och Bo Hansson är sekreterare.

Det är enkelt att bli medlem. Anmäl dig genom att mejla till: info@vattenmollan.se. Skriv namn, mobiltelefon, gatuadress, postnummer och ort.

Medlemsavgiften är 250 kronor för 2022, och du betalar till bankgirokonto 693-6520. Som medlem får du:

- Löpande information genom hemsidan, nyhetsbrev och mejl
- Kallelse till visningar, årsmöten och andra föreningsaktiviteter
- Erbjudande att delta i arbetet

Det har krävts mycket praktiskt arbete sedan 2005 för att sätta möllan i stånd och att rekonstruera kvarnmaskineriet.

Större delen av allt detta har föreningen upphandlat, och det har utförts av yrkesfolk. Styrelsens uppgift har först och främst varit att planera kommande arbeten och att skaffa pengar. Parallellt med upphandling och finansiering har styrelsen kontaktat

FÖRENINGENS ÄNDAMÅL

- att initiera kulturhistorisk forskning som kan ligga till grund för att återuppbbygga vattenmöllan på fastigheten Krapperup 19:2 i Brunnby socken, Höganäs kommun, Skåne län,
- att vårda och bevara vattenmöllan,
- att presentera vattenmöllan och dess betydelse i det dåtida samhället för alla intresserade samt
- att samla kunskap om vattenmöllor och att sprida denna kunskap på ett engagerande vis.

Läs vidare: stadgarna, se föreningens hemsida, vattenmollan.se.

tänkbara hantverkare, experter med flera och valt ut vilka som ska få göra de olika jobben.

Några gånger per år kallar styrelsen till arbetsdagar. Bilderna på nästa sida ger några glimtar från en arbetsdag som hölls i mitten av maj 2020. Då gällde det att måla möllans tre portar/dörrar, att städa loftgolvet, att snickra en bro och att röja ris och sly omkring den nygrävda delen av kvarndammen.

På hemsidan [vattenmollan.se] publiceras löpande rapporter från arbetsdagarna, ofta med många bilder. Gå till avdelningen Föreningen och klicka på länken under rubriken Arbetsdagar.

Andra gånger har det handlat om att rensa i kvarnrännan, att städa inomhus, att renovera skåp, att ta mått för kommande arbeten och mycket annat.

En arbetsdag i maj 2020

Foto Christer Wallentin

Många besöker oss

MÖLLORNAS DAG ORDNAS årligen i juli i hela Skåne, och Vattenmöllan har varit med sedan 2015. Sedan 2017 deltar föreningen också i EU-dagen *Mitt Europa* som hålls en dag i maj.

Båda dessa arrangemang drar mycket folk. Därtill kommer många både allmänna och skraddarsydda visningar. Bästa besöksåret hittills var 2019 då det på de 10 allmänna visningarna och de 15 efterfrågestyrda visningarna kom cirka 420 personer. Coronapandemin tvingade emellertid föreningen att ställa in det mesta under både 2020 och 2021.

Möllornas Dag 2018 var något extra. Då kunde föreningen visa en ny utställning. Dessutom hade kvarnaxlarna satts in och fått påmonterat attrapper som gav en hum om hur vattenhjulen skulle komma att se ut.

I Vattenmöllans nyhetsbrev beskrev föreningens sekreterare dagen så här:

Den 1 juli visade vi Vattenmöllan på Möllornas Dag. Nytt för i år var att besökarna kunde se våra två nyinstallerade kvarnaxlar, som vardera väger 700 kilo. Vi har också byggt två vattenhjulsattrapper med diametern fyra meter och monterat dem på axlarna.

Publiken fick därmed en hum om hur allt kommer att se ut när det är klart. Vi informerade om vårt Leaderprojekt och om betydelsen av att vi får stöd från EU.

Drygt 60 besökare fick höra Bo Hansson berätta historien om Vattenmöllan och om arbetet i Föreningen Vattenmöllans Vänner. Han redovisade också hur restaureringsarbetet finansieras.

Henrik Ranby berättade om kvarnens funktion och arbetet med att restaurera den. Caroline Ranby och Margareta Ramsay visade vår nya permanenta utställning.

Birgitta Hansson, Anders Myrsten och Fredrika Ramsay såg till att alla trivdes och fick relevant information om föreningens arbete.

Det var påfallande många förstagångsbesökare. Våra internationella gäster kom denna gång från Danmark och Schweiz. Många uttryckte sin stora tacksamhet för att det finns entusiaster som arbetar med att bevara landets kulturhistoriska minnen. Många pekade också, med stor tillfredsställelse, på hur mycket som hade gjorts sedan förra gången de besökte möllan.

Föreningen bjöd på förfriskningar och tilltugg. Vi är glada för det stora intresset.

Foto Christer Wallentin

Utställningsmakare var Margareta Ramsay och Caroline Ranby. Deras utställning är permanent och visas på loftgolvet under takåsen. Collaget här intill innehåller Carolines bilder från dagen.

På samma plats sedan 1617

ÅTMINSTONE SEDAN 1617, troligen ännu längre, har det legat en vattenkvarn i byn Vattenmöllan. Byn är belägen på Kullahalvön i nordvästra Skåne. Den nuvarande möllan byggdes 1758 och fick två vattenhjul. Det var Krapperups ägare Petter Gotthard von Kochen som tog initiativ till bygget.

På den här platsen har det, förutom möllan, legat flera olika byggnader – och gör så än i dag. Här har det funnits en bostad för möllaren, ett stall, en loge och ett undantagshus. Till möllan hörde nämligen även ett lantbruk.

Den nuvarande möllarebostaden, som är sammanbyggd med kvarnen, uppfördes på 1830-talet.

Kvarnen var i drift till 1897. Därefter blev den stående oanvänd, och kvarndammen lades igen. Maskineriet revs ut 1911, men delar av kvarnstolen fick stå kvar inne i byggnaden.

Vattenmöllekommittén bildades 2004 sedan fastigheten hade fått en ny ägare året innan. Möllan var då i ett mycket dåligt skick och det fanns risk för att den västra muren skulle rasa.

En av de första åtgärderna blev därför att söka pengar för att säkra denna del av byggnaden. När detta var klart gällde det att renovera resten av kvarnbyggnaden, och att sedan rekonstruera vattenhjulen och kvarnmaskineriet.

År 2010 ombildades kommittén till en ideell förening: Föreningen Vattenmöllans Vänner.

Bilden överst visar den sida av möllan och möllarebostaden som vetter mot öster. Längst till vänster i bilden rinner Vattenmöllebäcken på sin väg mot Öresund. Av möllan syns bara taket med loftporten, där spannmålen togs in. Till höger ligger möllarebostaden, sammanbyggd med möllan. **Bilden underst** tog fotografen stående framför grinden mot fäladen, där Vattenmöllans mark slutar. Foto Magnus Hellstrand (överst) respektive Christer Wallentin (underst)

Det stora kvarnbygget i Vattenmöllan¹

TISDAGSMORGONEN DEN 23 MAJ 1758 var en solig och vindstilla dag i Kullabygden. På godset Krapperup planerades dagens arbeten i jordbruket och trädgården. Förutom de sysslor som måste utföras varje dag – djurskötsel och mjölkning, hämtning av ved och vatten, eldning i spisar, städning och matlagning – skulle man i dag sätta ut savoykålsplantor och riddarplantor i trädgårdshagarna väster om borgen.

Godsherren själv, Petter Gotthard von Kochen, tog dock inte del i detta arbete.² Han var upptagen med sitt för tillfället mest betydande projekt, byggandet av en helt ny kvarn i byn Vattenmöllan ett stycke norr om Krapperup.

På eftermiddagen denna soliga, men lite kyliga majdag 1758 – vinden hade nu börjat friska i från öster – red han därför den korta sträckan från Krapperup till Vattenmöllan för att inspektera det nyligen påbörjade bygget. Väl på plats möttes han av ett myller av personer och aktiviteter.

Murmästare Franck från Ängelholm, som med sina gesäller ansvarade för att

nya gråstensväggar blev uppmurade, hade anlänt till byggarbetsplatsen under gårdagen, medan timmermannen Bengt Andersson från Rafteboda, hade arbetat i flera veckor. Hans första uppgift hade varit att leta upp timmer till kvarnens inredning. Därtill var en stor del av godsets bönder igång med det tunga arbetet att gräva för grunden.

Ännu hade man inte hunnit så långt. Den gamla vattenkvarnen, som varit rejält förfallen, hade rivits under gårdagen och man hade precis börjat gräva för en helt ny grundmur. Timmermannen och sågskäraren var sedan några dagar klara med att hugga till timret. Sågskäraren, som därmed slutfört sitt uppdrag, hade rest hem medan timmermannen hade påbörjat arbetet med att sätta samman kvarnstolen.

När von Kochen anlände till platsen utåt eftermiddagen pågick ännu grävningensarbetet för grunden och stora jordvallar hade kastats upp. Vid sidan av byggarbetsplatsen stod den gamla kvarnens möllarebostad kvar, en korsvirkeslänga med halmtak. Den nya kvarnen skulle placeras alldeles intill denna bostadslänga. På platsen låg även två andra korsvirkesbyggnader, möllaregårdens stall och loge. Här fanns också den gamla kvarnbyggnadens damm och vattenrännan, vilken några man höll på att rensa jord ur.

Vi får förmoda att von Kochen förhörde sig med murmästare Franck och

1. Caroline Ranby, i *Kullabygd* 2014, s. 63–64.

2. Petter Gotthard von Kochen (1685–1764) ägde Krapperup under 30 år, från 1734 till sin död.

3. Krapperups godsarkiv, LI:3.

timmerman Andersson om hur arbetet framskred. Kanske diskuterade de hur de skulle komma till rätta med den vattenrika marken och få murarna säkert grundlagda.

För von Kochen var detta ett stort och viktigt bygge, en vattenkvarn med två vattenhjul och två par stenar, som skulle komplettera godsets vädermølla vid Bräcke. Huruvida von Kochen var nöjd med det han såg på eftermiddagen den 23 maj vet vi inte. På kvällen noterade han helt kort i sin journal:

warit EM wed gl: Wattmyllan, hwarest till Grundens anläggning ännu blifwit grafwen och Jorden upkastat. Eod: ock Timberman i detta MylleArbete continuerat.³

Under hela sin tid på Krapperup förde von Kochen en journal/dagbok som bitvis är både konkret och utförlig. Den ligger till grund för Caroline Ranbys skildring ovan, se referenserna på sidan 89.

Foto webben

Petter Gotthard von Kochen
Krapperups ägare 1734–1764

Foto webben

Viktiga årtal från 1617 till 2022

1617 Vattenmöllan omnämns för första gången i skriftliga källor.

1692 Den första beskrivningen av kvarnen görs. Kvarnen var mindre än dagens byggnad och hade bara ett vattenhjul.

1718 Den äldsta kartan över Vattenmöllan upprättas av Anton Ciöpingar. Bilden på nästa sida visar ett utsnitt ur kartan.

1758 Den befintliga kvarnen med två vattenhjul uppförs av Petter Gotthard von Kochen, Krapperups ägare. För arbetet svarar timmerman Bengt Andersson, Rafteboda, och murmästare Franck, Ängelholm. Den 12 augusti är det första vattenhjulet klart, och man prövar att mala. Den 11 december mal man för första gången med båda paret stenar.

1759 Ett arrendekontrakt upprättas mellan Krapperups ägare och möllaren Anders Nilsson.

1787 Vattenmöllan synas. Förutom kvarnen består vattenmöllan av ett boningshus och två uthus. Boningshuset är sammanbyggt med kvarnen; det är möllarens bostad.

1830-talet Den gamla möllarebostaden ersätts med ett nytt hus på samma plats.

1897 All malning upphör. Möllaren Sven Berggren tar i stället över Bräcke mölla. Hans svärson börjar bruka Vattenmöllan som torp. Kvarnverket tillfaller jordägaren, Krapperup, och kvarndammen läggs igen.

1911 Kvarnverket rivs, men kvarnhuset får stå kvar.

1930-talet Norra delen av kvarnhuset får ett nytt tak. En brädgavel sätts upp mot husets södra del, där kvarnverket har stått. Rester av kvarnstolen får vara kvar. Norra delen av huset görs om till matkällare och förråd.

2003 Hasse Hansson blir ny ägare, och Vattenmöllekommittén bildas året därpå.

2005 Arbetet med att restaurera vattenmöllan börjar. Väggar och tak är i ett bedrägligt skick och möllan är till stor del vattenfylld.*

2010 Vattenmöllekommittén ombildas till en ideell förening med namnet Föreningen Vattenmöllans Vänner.

2016 Restaureringen av Krapperups gamla vattenmölla genomförs nu inom ramen för ett Leaderprojekt med stöd av EU.

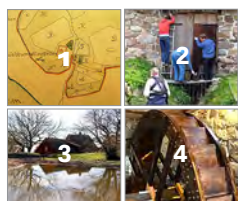
2018 Två rekonstruerade kvarnaxlar sätts på plats.

2020 Den del av den gamla kvarndammen som låg söder om bäcken återskapas.

* Henrik Ranby skriver personligt om detta i *Henriks byggnadsvård*, se ref. sidan 89.

2020 Det första vattenhjulet monter-
ras. Därefter sätts kronhjul och drev in.
Maskineriet kompletteras med ett par
kvarnstenar.

2021 Det andra vattenhjulet monteras
och kompletteras med kronhjul, drev och
kvarnstenar. Arbete för att få tillstånd att
restaurera kvarndammen.

1 Anton Ciöpingar ritade 1718 den första kartan över
Vattenmöllan. Kvarndammen markeras med F. **2** En arbetsdag
2010. Porten till möllan tjäras av Henrik Ranby, Torsten
Loodberg och Fredrika Ramsay. I förgrunden Hasse Hansson.
3 En del av den gamla kvarndammen restaurerades våren
2020. **4** Det första vattenhjulet kom på plats i mars 2020.

Foton
2 Caroline Ranby
3 Henrik Ranby
4 Hasse Hansson

»Förfäderna träder fram ur glömskan«

BORTOM TÄTORTER OCH asfalt blommar ännu bondens landskap – det öppna landskapet med rötter tusentals år tillbaka i tiden. För bara några generationer sedan var de flesta svenskar delaktiga i hävden av detta landskap. Idag är bara tre procent yrkesverksamma jordbrukare – det är på dem och deras villkor det beror om vi skall få behålla detta »Sköna Sverige«.

När småjordbruken i Skåne och på andra platser i vårt land lades ned på 50- och 60-talen, upphörde en mångtusenårig tradition. Det öppna landskapet växer snabbt igen när raspet från betande mular tystnar.

Där hästfibblans små solar lyste, sänker sig snart granskogens mörker. Med granplanteringar mörknar inte bara Sverige utan också vårt sinnelag. Att vara bonde är någonting stort! Det är att förvalta livet självt.

De som är satta att besluta om jordbrukets framtid har ett oerhört stort ansvar. Deras beslut får konsekvenser för hela det Sverige vi känner idag. »Bönder är ett envist och tjurigt släkte« hör man en del säga. »Tack och lov för det«, brukar jag svara. Respekten och kärleken till

dels det gamla kulturlandskapet, dels till bönderna i min hemtrakt, har varit drivfjädern för mig att skriva denna skrift.

Den bild vi har av vårt förflutna, av vår svenska historia, är ofta den som skolan en gång förmedlade. Låt vara att kunskaperna berikats av romaner med historisk bakgrund eller fängslande TV-program som Raskens och Utvandrarna.

Rikets historia är ju visserligen dess invånares, men ens egen relation till det förflutnas villkor och till de människor som en gång levat framstår för flertalet av oss knappast i ett klart sammanhang.

Behovet att få sitt ursprung förankrat i det förgångna och på det viset stärka samhörigheten med det som en gång varit kan inte helt tillgodoses av någon allmän historieskrivning.

Detta har bland annat tagit sig uttryck i ett alltmer utbrett intresse för släktforskning. Det som den unika svenska kyrkobokföringen alltsedan 1600-talet lämnat efter sig, används nu flitigare än någonsin.

Även hembygdens historia omhuldas. I ett socialt och geografiskt rörligt samhälle som vårt, där de växande tätorterna

Det sista arrendatorparet. Beata och John Albin Hansson var Hasse Hanssons farmor och farfar. De brukade gården i Vattenmöllan fram till 1956. Två år senare dog John Albin, 70 år gammal.

Farmor Beata bodde kvar i Vattenmöllan några år, men flyttade sedan till Nyhamnsläge och därefter vidare till Brunnby.

Foto Privat

ofta dragit ett streck över seklers boendekontinuitet, utgör hembygdens speciella kultur och historia för de flesta av oss inte längre något naturligt arv från våra fäder. Behovet av kunskap om den trakt, där vi för längre eller kortare tid slagit ned våra bopålar avspeglas i det växande antal studiecirkelar och kurser, som hembygdsföreningarna runt om i landet anordnar.

Därför har denna lilla skrift tillkommit som ett bidrag till släktens och dess gårdars historia. Det har varit förenat med uppoffring av tid, arbete, resor och kostnader av flera slag, men samtidigt väldigt stimulerande. Till alla de inom och utom släkten som lämnat upplysningar och meddelat personliga uppgifter får jag härmed uttala mitt stora tack. Jag hoppas att denna släktbok skall tjäna

till att stärka kärleken till hembygden, och öka pieteten för dess minnen.

I denna skrift träder förfäder till min far, Johan Hansson i Vattenmöllan och hans närmaste anförvanter, fram ur glömskan. De flesta släktlinjer har kunnat följas minst fem generationer bakåt, och i några fall spåras de till början av 1700-talet.

De flesta av dessa människor var bönder, några fiskare eller sjömän, och av övriga yrken finns trädgårdsmästare, murare och möllare representerade. I allmänhet var de födda i någon av Luggude härads socknar och de tillbringade hela sitt liv i hembygden.

Nordamerika lockade många av den tidens Brunnbybor. In- och utflyttningslängder för Brunnby socken under åren

Utdraget ur boken fortsätter på nästa sida →

→ 1862–94 ger svar på många frågor när det gäller utvandringen från Brunnby.

Amerika blev något av ett andra fosterland i gamla tider, och de flesta familjer hade släktingar däröver. Min farfars äldre bror, Bengt Hansson, är dock den ende i den närmre släkten som sökt sig över till det stora landet i väster.

Att sonen eller svärsonen tog över brukningen eller arrendet av gården var förr något naturligt. Föräldrarna flyttade då in i sin undantagsstuga. De hade sina barn och barnbarn nära och det gav dem en viss trygghet på ålderdomen.

Min far var den förste i släkten som fick möjlighet att studera vidare, och med en examen från tekniska läroverket i Hässleholm var bondens yrke för honom inte att tänka på.

Farfar, John Albin Hansson, var således den siste arrendatorn av gården, och marken införlivades efter hans pensionering 1955 med granngårdens.

Kvarnen i Vattenmöllan hade dessförinnan varit i bruk under flera hundra år, och dess äldsta historia daterar sig till den tid då Skåne fortvarande var danskt.

Olof Krumlindes målning från Vattenmöllan i början av 1900-talet. Den röd-vita gaveln till höger hör till kvarnen; bakom den skymtar möllarbostaden. I bakgrunden syns den andra gården i byn.

Foto Magnus Helstrand

Ovanstående foto visar Anette Jönsson på gårdsplanen framför boningshuset (tidigare möllarebostaden), vattenmøllan och undantaget. Fotot är taget av den kände fotografen Peter P. Lundh någon gång i mitten av 1920-talet. Fotot såldes som vykort.

Arrendekontrakt.

Nr. 62.

Till **John Hansson**
på 10 år

utarrenderar jag härigenom för tiden från den 14 mars 1946 till den 14 mars 1956 den under

Krapperrups ~~Byggnads~~ Fideikommiss lydande egendomen tidigare betecknad "lägnhet Vattenmøllans Kvarnjord" upptagen till 3.98 hektar jord samt senare tillkommen jord från torp under Krapperrup 14 med en areal av cirka 3.30 hektar mark. i Brunnby socken, Luggude härad, Halmshus län. (Samma egendom som f.n. är utarrenderad till Hansson).

mot nedan bestämda årliga arrendeavgifter och i övrigt under följande villkor:

§ 1.

Från den utarrenderade egendomen undantagas för jordägarens fria disposition alla de utskiften, fälädsmarker och samfälligheter, som icke med egendomens inägor sammanhånga, jämte alla å ägorna befintliga torp och redan fränstyckade, bebyggda och icke bebyggda, lägenheter ävensom skog, skogsmark och uppodlad jord.

Den återstående till arrendatorns nyttjande upplåtna jorden utgör cirka 7.26 hektar, däri inräknat trädgård och gårdstomt. **samt övrig mark.**

§ 2.

Årliga arrendeavgiften är bestämd till **Fyrahundrasextio (460)**

Olaus Magnus bilder av kvarnar

Kommentar till första bilden

Bilden är ur Olaus Magnus *Historia om de nordiska folken* från 1555. Den visar en vattenmølla med underfallshjul i genomskrining.

Vattenhjul, kronhjul och drill är tydligt avbildade, liksom spannmålstratten.

Däremot syns inte kvarnstenarna.

Vattenkvarnen hade redan under 700- och 800-talet spridits från romarriket till stora delar av Västeuropa. Till Skåne nådde den på 1000-talet, till övriga Sverige på 1200-talet.

Den äldre handmalningen var ett tungt och tidskrävande arbete som vanligen var en kvinnoyssla. Med vattenkvarnarnas införande frigjordes en stor mängd kvinnlig arbetskraft.

På 1200-talet kom även väderkvarnen till Norden. Den hade utvecklats i Västasien på 900-talet och nådde Västeuropa på 1100-talet.

Källa: Janken Myrdal: Jordbruket under feodalismen 1000–1700, i *Det svenska jordbrukets historia*, Stockholm 1999.

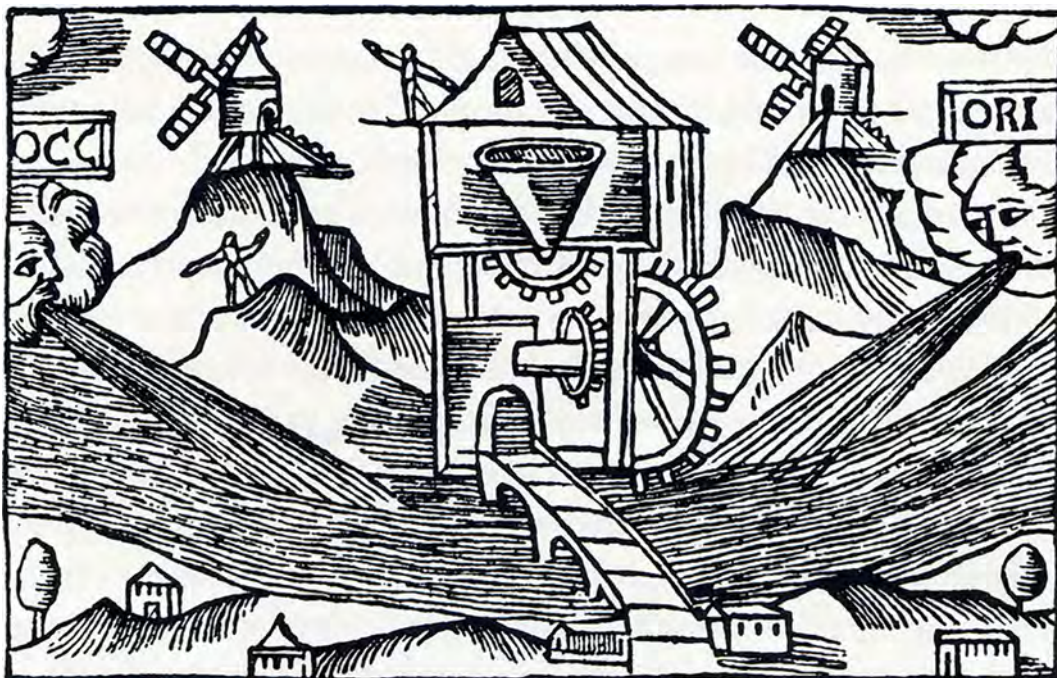
Kommentar till andra bilden

På denna Olaus Magnus-bild är kvarnstolen, stenarna, tratten och mjøltudan mer korrekt återgivna.

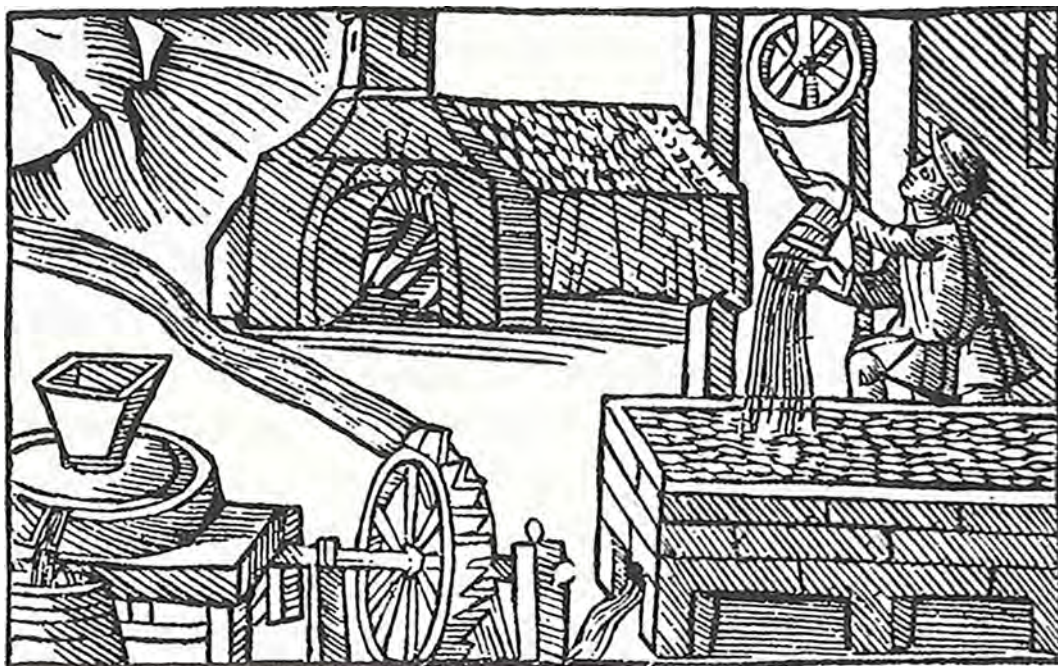
Man ser dock inte kraftöverföringen.

Henrik Ranby spårade upp bilderna och skrev kommentarerna.

Första bilden

Andra bilden

Vattenmöllans historia

Texten i det följande är ett utdrag ur en rapport av Caroline Ranby med titeln *Vattenmöllan, Brunnby socken – Kulturhistorisk dokumentation 2004 med preliminärt åtgärdsprogram*. Hela rapporten finns på föreningens hemsida, se hänvisning på sidan 89.

ÄNDA SEDAN jordbrukarstenålder har malandet av spannmål till mjöl varit centralt inom livsmedelsekonomin och därmed av största intresse att kontrollera för makthavare på nationella och lokala nivåer.

Redan under antiken ersattes i högkulturernas områden enkla handkvarnar med två stenar av mekaniska, bland annat beskriver den romerske arkitekten Vitruvius vattenhjul och vattenkvarnar i sin arkitekturlära från omkring år 10 f.Kr.¹

Mekaniska kvarnar introducerades i Norden under medeltiden och kom under århundraden att vara den enda avancerade mekaniska konstruktion som bondebefolkningen kom i direktkontakt med. En översikt av Skånska vattenkvarnar och vädermöllor finns i *Skånes hembygdsförbunds årsbok 1980*.

I äldre tid var vattenmöllor vanligare än vädermöllor, sannolikt därför att de var billigare att uppföra och underhålla än de mer komplicerade och för stor-

mar och oväder utsatta vädermöllorna. Vattenkvarnarna stod stilla vid torka och hårda vintrar, väderkvarnarna vid stiltje. Genom att ha tillgång både till väderkvarn och vattenmölla var man mindre utlämnad åt vädret.

För husbehovsmalning byggdes små skvaltkvarnar med horisontella hjul i bäckar medan större kvarnar med stående vattenhjul enligt överfalls- eller underfallskonstruktion krävde dammanläggningar, men gav en helt annan kapacitet. Sådana fungerade som så kallade tullkvarnar, i vilka bönderna fick sin spannmål mald mot avgift.

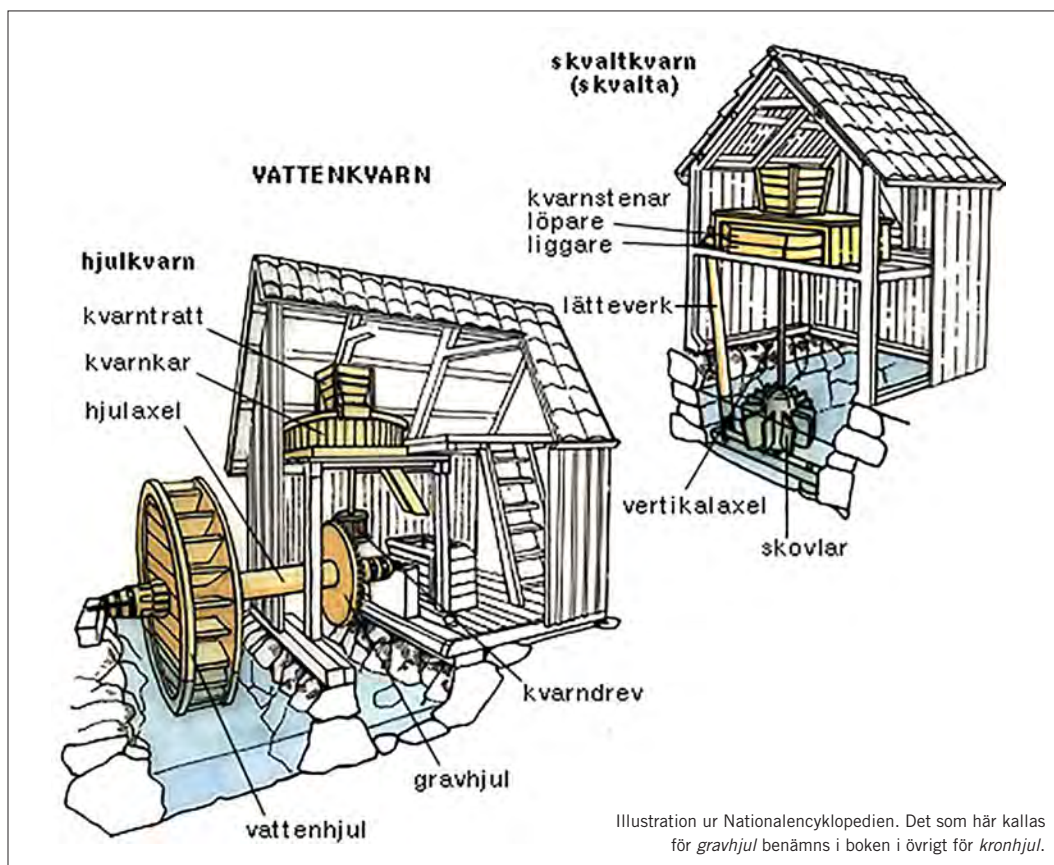
I Kullabygden ska under 1700-talet ha funnits ett 30-tal vattenmöllor, varav en hel del bör ha varit skvaltor. /.../

Av ortnamnen att döma har det i äldre tid funnits kvarnar i Mölle och Möllehässle. Bägge ortnamnen är primära bebyggelsenamn, det vill säga platsen har fått namn efter bebyggelsen. Mölle nämns 1491 och Möllehässle 1509. I Mölle fanns då en kvarn tillhörig Krapperup, i Möllehässle minst två gårdar.

Husbehovskvarnar fanns på 1600- och 1700-talet på flera gårdar exempelvis i Möllehässle, Bökebolet, Kullagården, Smedstorp, Rågåkra och Fjälas-torp. Vissa av husbehovskvarnarna var skvaltor medan kvarnen i Möllehässle var en hjulkvarn med överfallshjul.

Vid sekelskiftet 1800 fanns även vädermöllor som fungerade som husbe-

1. Vitruvius 1989, s. 247.

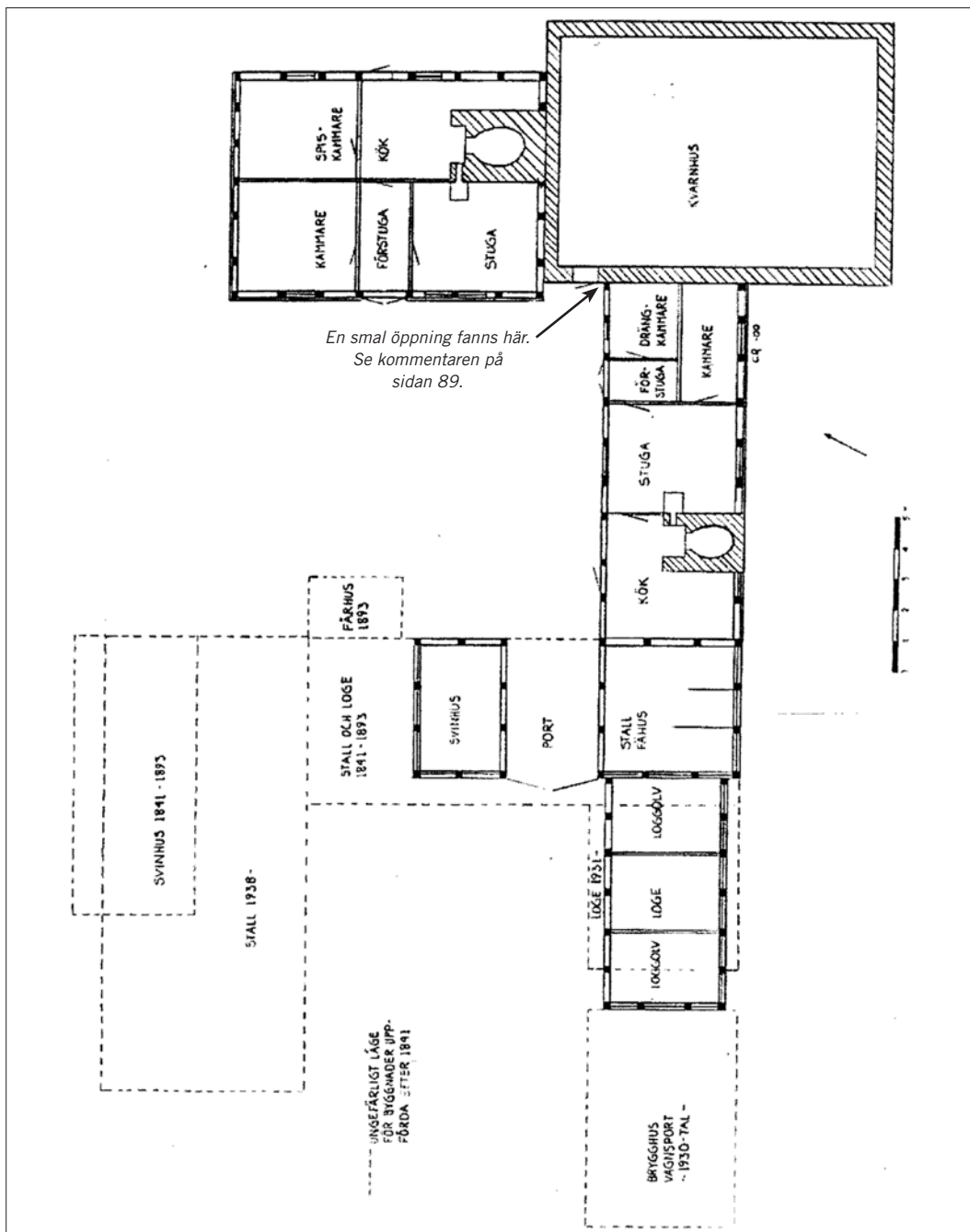
Mekaniska kvarnar introducerades i Norden under medeltiden och kom under århundraden att vara den enda avancerade mekaniska konstruktion som bondebefolkningen kom i direktkontakt med.

hovskvarnar. Bärekuks mölla, Vattenmöllan samt Krapperups väderkvarn var samtliga skattlagda och tillhörde godset Krapperup.

Med 1800-talets jordbruksomvandling avvecklades många vattenmöller

till förmån för vädermöller. Även sådana fanns som uppfinning sedan antiken och är i Norden dokumenterade sedan medeltiden. I Kullabygden är väderkvarnar belagda åtminstone sedan 1600-talet, då stubbamöller avbildas på lantmäterikartor. Utdikning och täckdikning minskade vattendragens antal och kapacitet och vädermöllorna gynnades från enskifte till industrialism.

Vattenmöllans utseende 1841 Rekonstruktionsritning av Caroline Ranby 2000. De streckade linjerna visar senare tillkomna byggnader. Årtalen anger när byggnaderna uppfördes. Se också Bert Burgers ritning på sidan 93 som visar kvarndammens läge och vattnets väg genom möllan.

Foto Mårten Sjöbeck 1925

På 1920-talet Ovan: Boningshuset (tidigare möllarebostaden) sedd från gårdsplanen. Till höger gamla kvarnhuset och undantaget; jämför bilden på sidan 25. Nedan: Södra längan, undantaget, med vattenmøllan till höger.

Foto Mårten Sjöbeck 1925

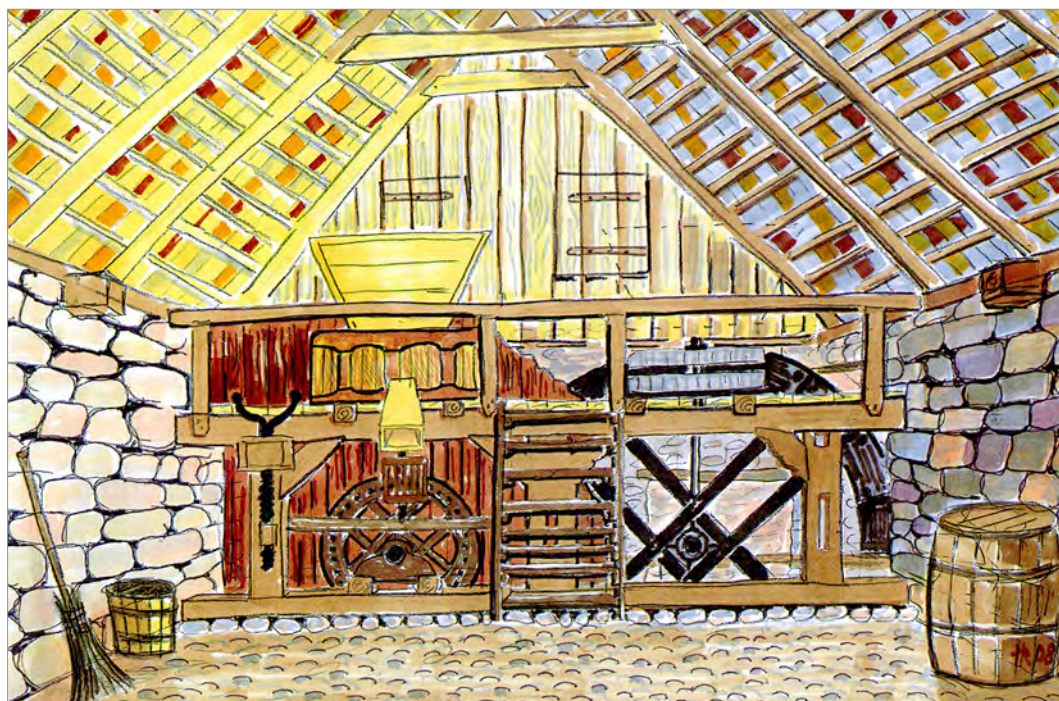
Vattnet satte fart på hjulen som drev kvarnstenarna

MÖLLAN HADE TVÅ lika stora vattenhjul, cirka fyra meter i diameter. Vattnet kom in från dammen som låg strax öster om byggnaden. När vattnet rann ned på hjulen började de snurra. Vattnet föll av hjulen, samlades upp i kvarnrännan och rann vidare mot Öresund.

Vattenhjulen drev var sin axel som via kronhjul och drev var kopplad till kvarn-

stenarna. Spannmålen fylldes på i den stora tratten, gul på bilden. När spannmålen nådde kvarnstenen maldes den till mjöl som tömdes i säckar.

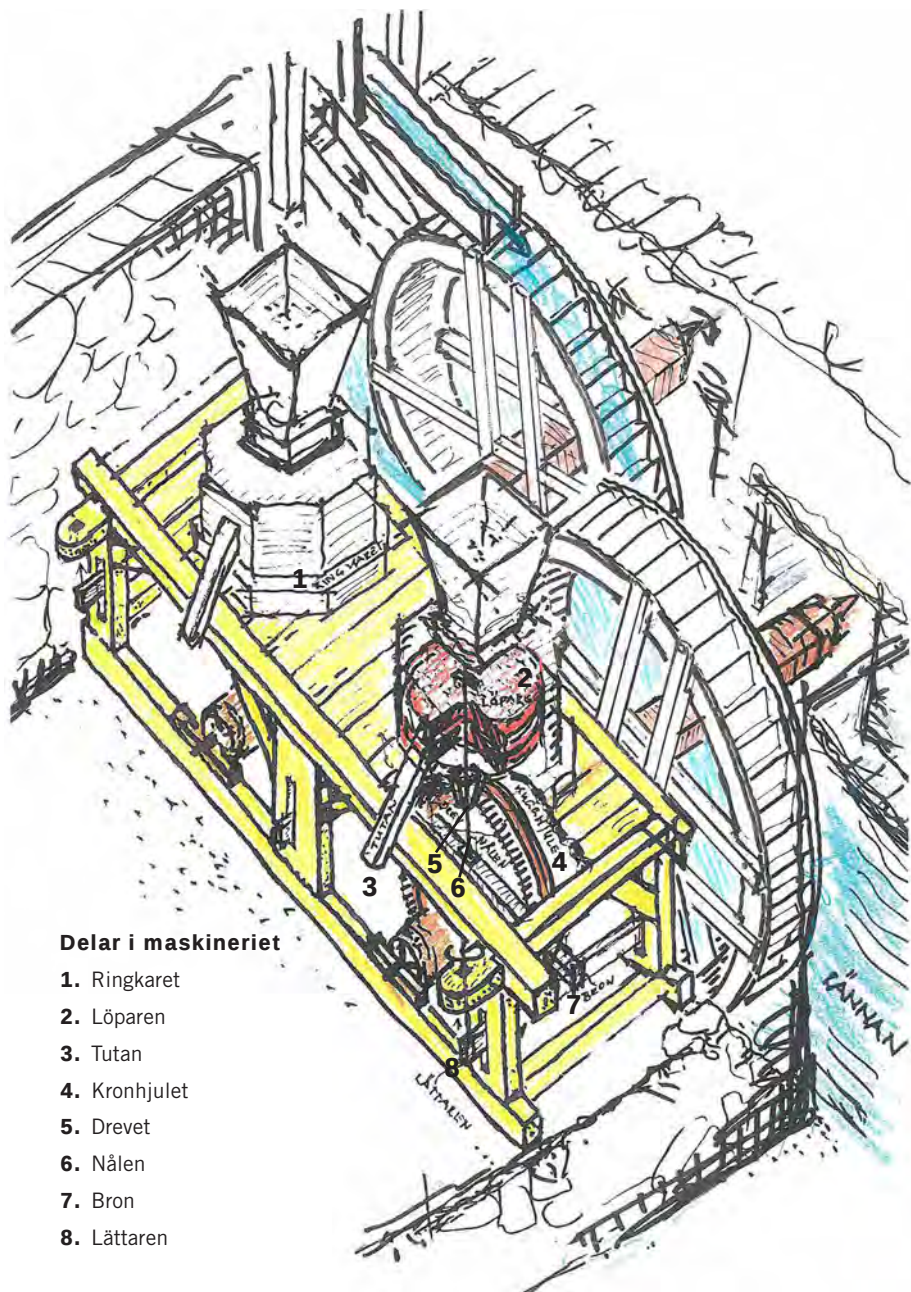
Modellen på nästa sida visar kvarnhuset både ute och inne. Texten beskriver hur malningen gick till från när bonden lämnade sin spannmål till när han kunde hämta ut det färdiga mjölet. På sidan 34 finns en skiss som pekar ut de olika delarna i maskineriet.

Modell av vattenmöllan som den såg ut vid 1800-talets mitt. Byggd och fotograferad av Henrik Ranby. Skala 1:50.

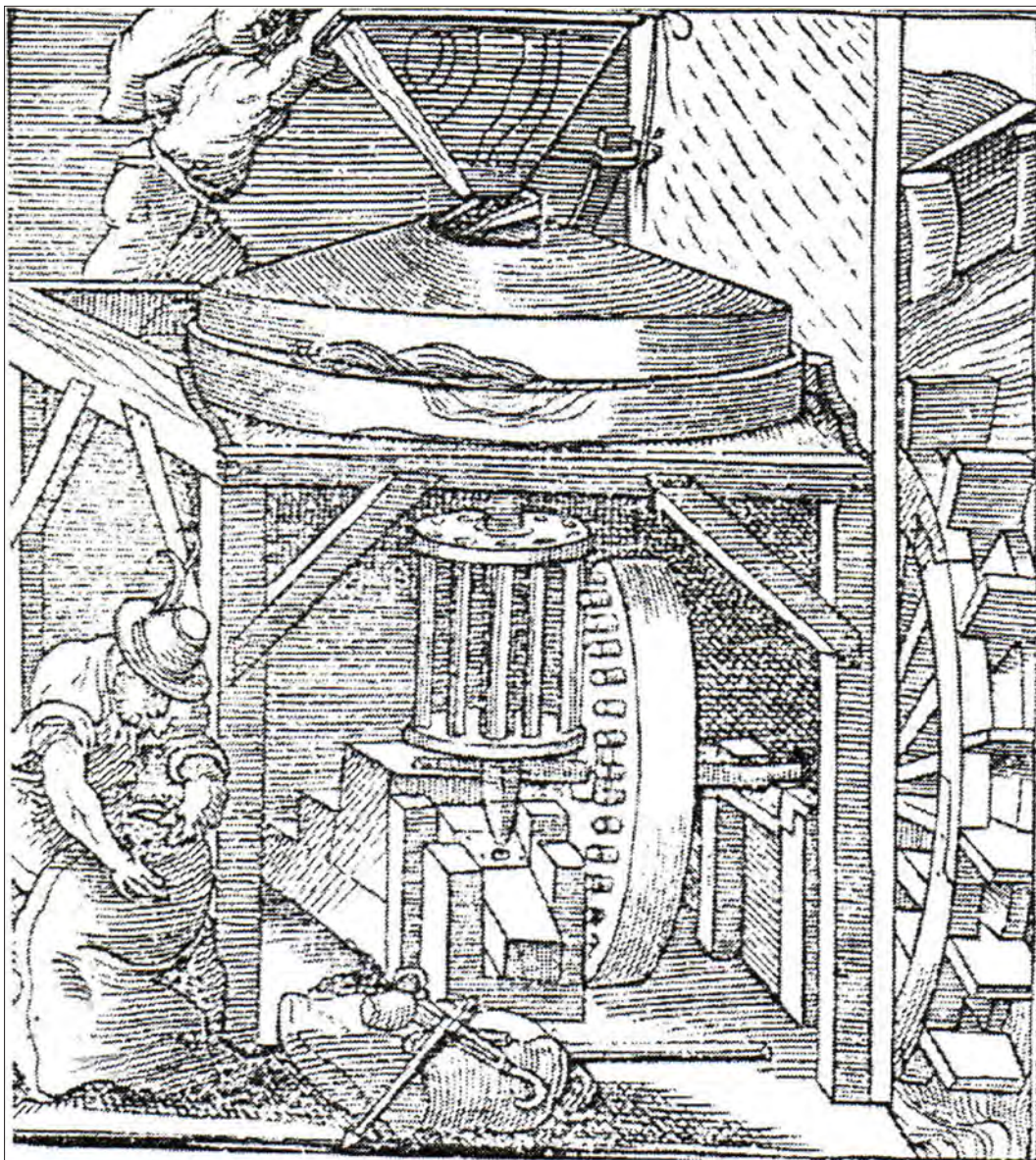
- 1.** Kvarnen är en överfallskvarn. Vattnet kommer från kvarndammen och rinner in i möllan via två rännor i trä. Vattnet når skovlarna ovanifrån och sätter fart på ett vattenhjul i taget. Kvarnstenen rör sig.
- 2.** Vattnet rinner ut ur möllan via kvarnrännan som går ihop med bäcken en bit ned.
- 3.** Intill vattenhjulen vilar golv och maskineri på en kraftig bockkonstruktion, den så kallade kvarnstolen.
- 4.** Spannmålen tas in via loftporten på kvarnens östra sida. Säckarna töms i den här tratten och spannmålen når kvarnstenarna.
- 5.** När spannmålen är mald lämnar mjölnaren ut det färdiga mjölet genom porten på möllans västra sida.
- 6.** På den norra sidan är kvarnen sammanbyggd med möllarebostaden.

Delar i maskineriet

1. Ringkaret
2. Löparen
3. Tutan
4. Kronhjulet
5. Drevet
6. Nålen
7. Bron
8. Lättaren

Möllans maskineri med de två vattenhjulen till höger och bockkonstruktionen till vänster, markerad med gult. Skiss av arkitekt Bert Burger 2008, justerad 2018.

Vattenkvarnens konstruktion enligt en illustration i Barbaros utgåva av Vitruvius *Om arkitektur*, tio böcker, utgiven 1556. Jämför med bilden till vänster. Likheterna är många.

När vattenhjulet roterar snurrar kvarnaxeln. Då rör sig kronhjulet, som hakar i drevet. Via nålen vrider sig kvarnstenarna och mal spannmålen. Det färdiga mjölet tappas av via tutan och samlas upp i en säck. Bilden återges från en rapport av Caroline Ranby med titeln *Vattenmöllan, Brunnby socken – Kulturhistorisk dokumentation 2004 med preliminärt åtgärdsprogram*. Se också Bert Burgers schematiska konstruktionsritning på sidan 90.

Ingen vacker syn i början

SÅ HÄR SKREV föreningen på våren 2011 om inriktningen av arbetet:

»Rekonstruktionen går ut på att återskapa en vattenmølla i Kullabygden. Syftet är framför allt pedagogiskt; föreningen vill visa allmänheten hur en vattenmølla på Kullahalvön var byggd och fungerade.

Vi vill också skapa förståelse för hur en del av livsmedelsförsörjningen fungerade på ett stort gods som Krapperup under 1700- och 1800-talet. Ytterligare ett syfte är att bidra till att historiska tekniker och kompetenser kan upprätthållas.

Efter förberedelser och planering satte arbetet med att rekonstruera møllan fart 2005 med utgångspunkt i de kulturhistoriska undersökningar som antikvarie Caroline Ranby och arkitekt Bert Burger* hade gjort. Den senare svarade för en mycket noggrann uppmätning och nivelleringsarbete, som gav kvarnmaskineriets läge och dimensionering.

Stadsantikvarie Henrik Ranby har tillsammans med Bert Burger lett renoveringsarbetena och haft löpande kontakt med alla inblandade.

I hela vattenmøllan stod vatten en bra bit upp på murarna.

De byggnadsarkeologiska spåren inne i byggnaden och arkivuppgifter om kvarnens utseende och utrustning mellan 1758 och 1897 ligger till grund för rekonstruktionsarbetet.

Så mycket av befintligt originalmaterial som möjligt ska bevaras och återanvändas. Allt arbete ska utföras med den teknik, de material, de dimensioner och det utförande som hör till kvarnbyggnader från den aktuella perioden. Mindre avvikelser får förekomma endast om de är väl motiverade.

Det praktiska arbetet har till en del utförts av föreningens medlemmar, medan huvuddelen har gjorts av ett och samma byggföretag, nämligen Domstens kulturbyggnadsfirma.«

Vattenmøllan hade stått och förfallit i över 100 år när restaureringen började på allvar 2005. Det var ingen vacker syn som mötte entusiasterna i den nybildade Vattenmøllekommittén när de satte

* Se vidare Bert Burgers artikel på sidan 52–57.

Alla foton ovan: Bert Burger

igång. I hela vattenmöllan stod vatten en bra bit upp på murarna. Det var en enda, sammanhängande vattenyta som täckte både kvarnrännan och möllans golv. Bottensyllarna var ruttna och de vertikala stolparna saknade stöd. Detta syns på bild 1–3.

Till att börja med gällde det att pumpa bort vattnet – och sedan att hålla undan vattnet från golvet. Detta var nödvändigt för att det skulle gå att komma åt att rensa bort skräp och börja byta ut dåligt virke.

Bild 1–4 visar delar av den gamla kvarnstolen. Uppe på den hade man på 1900-talet byggt en mellanvägg. Kvarnstolens nedre delar hade ruttnat efter att ha stått länge i vatten.

Bild 5 visar den östra delen av kvarnrännan. En stor del av rännan var fylld av sand, grus och bråte. När den rensades tog man till vara gamla föremål som porslin, glas och till och med löständer.

Restaureringen sätter igång – ger resultat

ARBETENA UNDER ÅREN 2005–2007 var ett viktigt steg mot att återskapa det gamla utseendet på byggnaden, men en del blev också gjort inne i möllan:

Ett nytt fönster i sydgaveln monteras

Sydgavelns locklister repareras

Sydgaveln rödfärgas

Stormlister byts

Den bockkonstruktion som har burit kvarnstenar och kronhjul (kvarnstolen) säkras provisoriskt

Ett parti av kvarnrännan grävs fram väster om huset. Arbetet avslutas av säkerhetsskäl en bit från kvarnhuset; det återupptas när kvarnhusets västmur är säkrad

En bit av stenläggningen framför kvarnhusets ingång tas fram

Västfasaden förbättras: demontering av kraftigt sättningsskadade murverkspartier; insättning av tre genomgående vindbjälklagsbjälkar i furu av drygt tio meters längd; montering av nytt remstycke av ek; uppmurning av naturstensmurverk i lerbruk och med fogning av kalkbruk

Den gamla portöppningen i västfasaden återskapas så att vattnet från den kan rinna ut i kvarnrännan. Porten överbryggas med tätt lagda ekbjälkar, alltså på samma sätt som gäller för byggnadens övriga muröppningar

En karm av ek monteras i den återskapade porten i västfasaden; karmen monteras med hjälp av gängade stänger och muttrar i murverket, se bilderna på nästa sida

Vattennivån i kvarnrännan sänks med cirka en halv meter

- År 2007 var byggnaden i stort sett stabiliserad och de akuta rasriskerna hade avväjts.

Under de tio åren från 2008 till och med 2017 låg fokus fortsatt på själva byggnaden och kvarnrännan:

Rekonstruktion av kvarnstolen enligt Bert Burgers konstruktionsritningar. Arbetet gjordes i ek och tappades ihop

Det västra takfallet lades om. Dessutom restaurerades stensockeln i väster och skadade murpartier i det nordöstra hörnet förbättrades

Kvarnloftet lades om med fyra förbindande bjälkar samt en trappa

Kvarnrännan rensades

Möllans östra tak reparerades och en loftport rekonstruerades på samma sida av möllan, se bilderna på nästa sida

Grundmurarna reparerades och kompletterades med nya kilstenar

Loftgolvet lades om och bjälklaget reparerades

Avrinningen från kvarnen till bäcken förbättrades

Den gamla portöppningen i fasaden mot väster återskapades. Porten överbyggades med tätt lagda ekbjälkar. En karm i ek sattes på plats med hjälp av gångade stänger och muttrar i murverket. Arbetena utfördes under 2007. Foto Caroline Ranby

Bilden ovan visar hur det östra takfallet bögnade före renoveringen 2012. På bilden intill har den rekonstruerade loftporten kommit på plats. Genom den tog man in spannmålen som skulle malas i vattenmöllan. Foto Ingela Blomén, Regionmuseet Kristianstad

HÖGANÄS 14 juli 2012

Historiekorrekt restaurering av Vattenmölla

Föreningen Vattenmöllans Vänner lägger ned mycket krafter för att bevara bygdens sista vattenmölla. Nu ska de fyra meter breda kvarnhjulen från 1800-talet återställas.

Av Björn Gadd Foto Sonny Thoresen

Det är ett idogt jobb att återställa den gamla vattenmöllan till sitt originalskick. Föreningen Vattenmöllans Vänner jobbar hårt för att processen ska flyta framåt. [På bilden Hasse Hansson, ordförande i föreningen och ägare.]

DET BLÅSER KRAFTIGT ute på platsen, som fått sitt namn från den gamla Vattenmöllan. Den är belägen mellan Lerhamn och Mölle, där bäcken och havet slåss om uppmärksamheten med sitt porlande och brusande.

Intill vattenmöllan bor Hasse Hansson. Han härstammar

från en gammal möllaresläkt som var arrendebönder under Krapperup och framställde mjöl i kvarnen. Själva möllan nämns i skrift första gången 1629 och i mitten av 1700-talet var den i så pass dåligt skick att den fick byggas om. Kapaciteten mer än fördubblades genom att det lilla kvarnhjulet byttes ut mot två betydligt större hjul, med en

diameter på fyra meter. 1898 lades produktionen i vattenmöllan ned, det fanns helt enkelt inte tillräckligt mycket vatten för att hålla driften igång.

Vattenmöllan är bygdens enda bevarade i sitt slag och för att slå vakt om det kulturhistoriska värdet bildades Föreningen Vattenmöllans Vänner. Till en

början som en kommitté 2004 för att sedan ombildas till en förening 2010.

Föreningen består av många kulturhistoriskt intresserade personer, arkeologer, arkitekter och så en stadsantikvarie och byggnadsantikvarie för att nämna några.

De träffas fyra gånger om året för att ha styrelsemöte, men också för att måla och fixa i vattenmöllan. Till de mer komplicerade bitarna av restaurationen krävs utomstående antikvarisk kompetens.

– Den kanske största utmaningen blir att återskapa det stora kvarnmaskineriet, säger Hasse Hansson.

Han ser sig omkring inne i möllan. När han tog över stod det en meter högt vatten inne i möllan. Träinredningen i möllan var till viss del rutten och fick bytas ut och delar av yttermurarna fick muras om. För ett par

hundra år sedan, när möllan var i drift slet möllaren och hans möllesvennar med att kånka säckar inne i kvarnen.

– Med de redskap som fanns på den tiden så blir man imponerad av att de fick ihop allt, säger vattenmölleägaren och slänger en blick mot de stora stenbumlingar som är fastmura- de i möllans väggar.

För att driva en vattenmølla krävs vatten, mycket vatten. Precis ovanför vattenmøllans inlopp låg förr i tiden en damm. I dag odlar en granne grönsaker där och därför blir det ingen återskapat damm.

– Ibland drömmer vi om det, men det känns inte realistiskt, säger Hasse Hansson.

Kvarnen kommer inte vara tillgänglig för allmänheten inom de närmaste fem åren, bedömer Vattenmøllans vänner. Det är mycket jobb kvar. I dagsläget är det endast speciellt inbjudna

personer och eventuella sponsorer som får komma och titta. För Vattenmøllans vänner är beroende av bidrag för att kunna fortsätta med sitt arbete.

– Men det är klart, om en skolklass hör av sig och vill komma och titta så nekar inte föreningen dem, säger Hasse Hansson.

Föreningen beräknar att återställningen av vattenmøllan kommer att kosta uppemot en miljon kronor. Den är en så kallad överloppsbyggnad, en byggnad som inte har någon producerande funktion. Snarare kulturell och pedagogisk.

Hasse Hansson har sina rötter vid vattenmøllan och nu är han fast boende i det som tjänade som stall förr i tiden.

– Det var dyrt att köpa men det kändes rätt i hjärtat, säger han om att han nu äger det som släkten under hundratals år arrenderade av Krapperup. ☐

Helsingborgs Dagblad har skrivit många gånger om restaureringen av vattenmøllan; första gången var redan den 4 oktober 2005.

Den artikel som återges här publicerade tidningen sommaren 2012. Då hade arbetena kommit en bra bit, men mycket återstod.

En del av det som var en »sanning« för tio år sedan har senare omprövats

och ändrats. Det visade sig bland annat att det inte behövde vara orealistiskt att återskapa kvarndammen; grannen som odlade grönsaker på marken lämnade arrendet, och i dag förfogar vänföreningen över marken.

Det skulle också visa sig kosta mer att rädda möllan än den miljon som nämns i artikeln, se sidan 87.

Maskineriet har varit i fokus sedan 2018

INGENTING FANNS KVAR av det gamla maskineriet när föreningen startade restaureringen av vattenmöllan. Det har måst tillverkas med hjälp av bland annat syneprotokoll i Krapperups godsarkiv och Bert Burgers konstruktionsritningar som följer uttagen i bockkonstruktionen.

I början av 2018 rekonstruerades de två kvarnaxlarna av bröderna Ravanis på Nyhamns Såg & Båtbyggeri i Bräcke.

Domstens Kulturbyggnadsfirma satte axlarna på plats genom att passa in dem i de upplag som hade tillverkats tidigare och placerats på ömse sidor om kvarnrännan. Axlarnas södra ändar vilar i upplagen i nischer i väggen. I april var monteringen slutförd.

Vintern och våren 2020 var en intensiv tid. Under 2019 hade föreningen upphandlat produktionen av ett vattenhjul med tillhörande kronhjul och drev.

Valet föll på Domstens Kulturbyggnadsfirma, och arbetet utfördes av Pelle Nilsson i samarbete med Magnus Börjesson, Vasstak Kullabygden.

De startade tillverkningen i december 2019, och några månader senare kunde de sätta vattenhjulet på plats. Efter intrimning och smärre justeringar snurrade hjulet som det skulle. Produktionen fortsatte, och under april och maj blev även kronhjulet och drevet klara; de sattes in i möllan.

Det som framför allt fattades för att maskineriet i den första linjen skulle fungera var två kvarnstenar. Dessa tillverkades i livsmedelsbetong efter Bert Burgers konstruktionsritningar, se sidan 97, och levererades från Tyskland 2020.

Under 2021 tillverkades och monterades det andra vattenhjulet tillsammans med kronhjul, drev och kvarnstenar.

Det visade sig emellertid att kvarnstenarna måste bytas. När det är klart kommer föreningen att testa att maskineriets delar fungerar tillsammans så att möllan klarar av att mala. För en sådan provkörning krävs vatten, men ingen stor mängd, vilket kan ordnas med någon form av provisoriskt arrangemang. Läs mer om vattenfrågan på sidan 46.

Foto Hasse Hansson

Magnus Börjesson och Pelle Nilsson tillverkade vattenhjulet, drevet och kronhjulet under tre månader omkring årsskiftet 2019/20. Installationen i vattenmöllan skedde under våren 2020. Båda har lång erfarenhet av svåra projekt som rör gamla byggnader. Läs också intervjun med dem på sidan 78.

En av kvarnaxlarna är på väg att baxas in i vattenmöllan. I vardera änden av axeln sitter gamla ändstycken från en nedlagd mölla i Fredriksdal utanför Helsingborg. Det var tvunget att ta in axlarna via lilla dörren, eftersom det inte gick att ta dem stora vägen. Foto Hasse Hansson

De två bilderna ovan togs i januari 2020. Tillverkningen av vattenhjulet pågick då i ett snickeri nära Väsbyrondellen i Höganäs. Eftersom hjulet är cirka fyra meter i diameter krävdes det en stor lokal för att produktionen skulle få plats. Bilderna visar hjulets ena ytersida. I skårorna ska 30 skovlar passas in när sidorna sätts ihop inne i vattenmöllan. Foto Hasse Hansson

Bilden till vänster är från den stora dagen, den 31 mars, när vattenhjulets olika delar levererades för att sedan monteras ihop på plats. I botten på flaket ligger hjulsidor och ovanpå dem skovlarna. Foto Christer Wallentin

Insättning och montering av vattenhjulet

Foto Christer Wallentin

Vattenhjulet levererades som byggsats Varje yttersida var uppdelad på två halvor. Väl på plats skruvades sidorna ihop och kompletterades sedan med ekrar och skovlar. Därefter tjärades hela konstruktionen. När allt var klart snurrade man på hjulet, först för hand och sedan med hjälp av lite vatten. Efter intrimning konstaterade hjulbyggarna att jobbet gått bra, och några veckor senare monterade de kronhjul och drev. Konstruktionen av vattenhjul och kronhjul följde Bert Burgers ritningar, se sidan 95–97.

Foto Hase Hansson

Vattenfrågan på väg att lösas

UNDER ALLA ÅR som kvarnen var i bruk rann vattnet uppifrån berget, fyllde på hålldammen på sin väg till kvarnen och samlades slutligen i den damm som låg alldeles öster om kvarnen. Se Anton Ciöpingers karta på sidan 21; på den är kvarndammen markerad med ett stort F.

När kvarnen skulle köras släppte möllaren på vatten från dammen. Det rann genom möllan och drev vattenhjulen. Sedan fortsatte vattnet ut i Öresund via bäcken.

Kvarndammen lades igen bara några år efter att kvarndriften hade upphört 1897.

Hösten 2019 kom föreningen in i den sista fasen i arbetet med vattenmöllan. Till att börja med handlade det om att restaurera en mindre del av den gamla kvarndammen, närmare bestämt den del som ligger söder om bäcken, sydöst om kvarnen, etapp 1.

Grävningarna kunde dra igång i mars 2020 efter klarsignal från Länsstyrelsen. En restaurering av kvarndammens vattenyta med tillhörande stenmurar, om än partiellt, underlättar för besökare att sätta sig in i hur det såg ut omkring vattenmöllan en gång i tiden.

Bilderna på nästa sida ger glimtar från arbetet och visar hur resultatet blev. En komplikation var att några gamla pålar upptäcktes, vilket krävde kontakt med

Länsstyrelsens arkeologiskt ansvarige tjänsteman innan grävningen kunde fortsätta.

I nuvarande etapp gäller det att återskapa resten av den gamla kvarndammen. För att det ska kunna ske krävs en omsorgsfull planering av markarbetena och det som ska till för att förhållandena för fisken i Vattenmöllebäcken inte ska försämrast.

För att ta fram underlag har Riksantikvarieämbetet beviljat 150 000 kronor och Krapperupsstiftelsen 75 000 kronor, det vill säga sammanlagt 225 000 kronor.

I detta projekt gäller det att utreda förutsättningarna för och ansöka om att få tillstånd att återskapa resten av den gamla kvarndammen, och att även få tillstånd att ta vatten ur dammen för att driva möllan i samband med föreningens visningar.

Innan det praktiska arbetet kan starta måste Länsstyrelsen, alternativt Mark- och miljödomstolen pröva ärendet. Sist men inte minst ska den andra etappen finansieras.

Det är svårt att säga hur länge det kommer att dröja tills hela den återskapade kvarndammen är färdig. Jämför resonemanget i avsnittet Frågor och svar på sidan 87.

Foto Hasse Hansson, de tre mindre bilderna

Foto John Fidler, bilden med inskriven text

Foto Henrik Ranby

Vattenbrist – gammalt problem

ÅR 2018 REDOVISADE Dag Wisæus en omfattande vattenutredning för föreningen; den blev en säker grund för det fortsatta arbetet med vattenfrågan. Kartorna på nästa sida är hämtade ur hans rapport.

En orsak till att kvarndriften upphörde 1897 var brist på vatten. Krapperup hade dränerat åkrarna genom utdikningar, som fick till följd att en del av vattnet som tidigare rann till möllan leddes andra vägar till Öresund.

Före utdikningarna drevs möllan med vatten från ett cirka fyra kvadratkilometer stort område som sträckte sig från möllan upp till Björkeröds mosse, Håkull, Himmelstorp, Solhaga och Bränneslyckan, se karta **A**.

Redan före utdikningarna var den naturliga vattenföringen otillräcklig för kontinuerlig drift av möllan. Därför samlades det tillrinnande vattnet upp i tre reservoarer som tömdes när möllan skulle mala. Främst utnyttjades hålldammen och kvarndammen, men ibland även Björkeröds mosse.

Det ursprungliga vatteninsamlingsområdet har delats upp i tre delområden enligt karta **B**. Vattnet från område **1** leds efter utdikningar till ett öppet dike som

rundar »Nybygget« innan det fortsätter ut i Öresund, cirka 100 meter norr om vattenmöllan. Tidigare leddes detta flöde till vattenmöllan. Tillrinningen från område **2** kommer liksom förr till möllan trots utdikningarna.

Krapperups reservoar, som används för konstbevattning av Krapperups åkrar, var klar för användning 1979, drygt 80 år efter möllans nedläggning.

Under vintern styrs vattnet från området **3** med en ventilbrunn till reservoaren medan det fortsätter till vattenmöllan under resten av året. När reservoaren är full leds dess tillrinning genom ett bräddavlopp ut i Öresund vid Lerhamn; det ligger 1,2 kilometer söder om vattenmöllan.

Efter tillkomsten av Krapperups bevattningsdamm och ökad utdikning har de hydrologiska förutsättningarna försämrats ytterligare sedan kvarndriften lades ned.

Under sommaren kommer numera endast cirka två tredjedelar av det ursprungliga flödet till möllan och under vintern cirka en tredjedel.

Karta A Vatteninsamlingsområdet före nedläggningen av kvarnen 1897. Inskriften, förklarande text av Dag Wisæus

Karta B Vattentillgång vid nuvarande förhållanden 2019. Inskriften, förklarande text av Dag Wisæus.

Havsöring går upp i Vattenmöllebäcken

FÖRENINGEN VILL ÅTERSKAPA *hela* den ursprungliga kvarndammen. Varför restaurerades då bara knappt halva den gamla dammen i början av 2020?

Förklaringen hänger ihop med att havsöring går upp i Vattenmöllebäcken för att äta och fortplanta sig. Den första etappen i dammprojektet kunde genomföras utan att det berörde bäcken; den flyter opåverkad vid sidan om den återskapade dammdelen.

Men om resten av den gamla kvarndammen också ska kunna restaureras måste föreningen hitta ett sätt som inte inverkar negativt på havsöringen. Fisken måste alltså även fortsättningsvis kunna nå åtminstone lika långt upp i bäcken som i dag, gärna längre.

Därför har föreningen genomfört ett *forskningsprojekt* som gick ut på att dels lösa havsöringsfrågan, dels precisera vad som över huvud taget krävs för att återskapa hela den gamla dammen. Arbetet finansierades med ett bidrag från Krapperups stiftelsen på 100 000 kronor. Projektet slutredovisades i januari 2021.

Det handlade om att ta reda på hur dammen fungerade hydrologiskt sett, det vill säga vilka vattennivåer och fallhöjder som gällde. Projektet skulle så exakt som

möjligt visa hur stor kvarndammen var, hur den var byggd och var gränserna för den gick.

Kartor och andra dokument i godsarkivet på Krapperup studerades, och information om andra gamla kvarndammar i Skåne inhämtades. Projektet tog fram ritningar, kartor och arbetsbeskrivningar som ska användas när det blir dags att ta in anbud från företag som kan göra jobbet.

Kommer en rekonstruktion av hela den gamla kvarndammen att kunna regleras med en anmälan enligt Miljöbalken eller krävs det en vattendom? Det är en fråga som återstår att svara på.

Sammanfattningsvis är syftet med restaureringen av kvarndammen att gynna naturmiljön samtidigt som en värdefull kulturmiljö återskapas.

På sidan 72–77 skriver Dag Wisæus hur han fick kontakt med föreningen och började arbeta med de vattenfrågor som behövde lösas. En knäckfråga är hur kvarndammen ska kunna återskapas samtidigt som havsöringen kan fortsätta att gå upp i bäcken för att leka och fortplanta sig. Dag redovisar ett förslag på hur detta kan göras.

Rapporten från forskningsprojektet som beskrivs ovan finns på föreningens hemsida. Gå till vattenmollan.se och fortsätt till Arkiv-sidan. Klicka på »Länkar till rapporter med mera«. På Rapporter-sidan anges skriften med titeln *Kvarndammen till Krapperups gamla vattenmölla*.

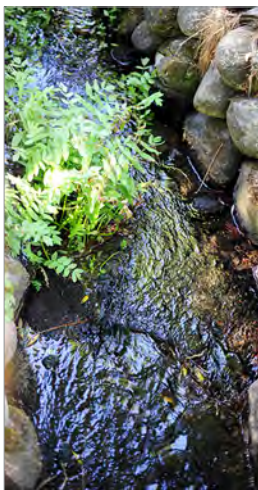
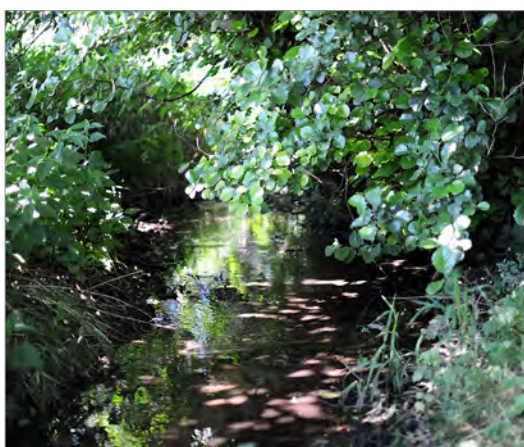
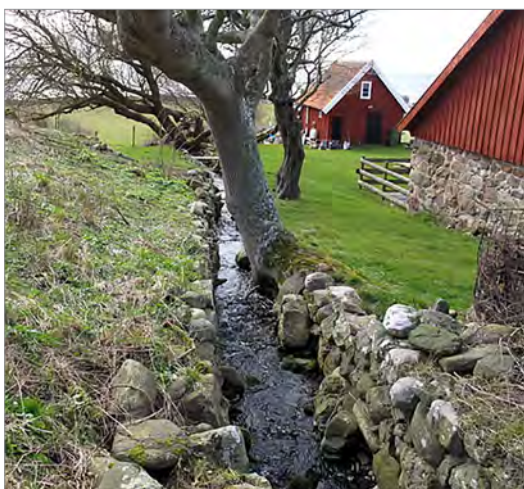

Foto Magnus Hellstrand 3-5; övriga Christer Wallentin

Vattenmöllebäcken var avgörande för driften av kvarnen. I bäcken samlades vatten från ett stort område öster om möllan. Bäcken fyllde kvarndammen, och när det var dags att mala ledde mjölnaren in vatten från dammen. Vattnet satte igång vattenhjulen; sedan rann det ut i kvarnrännan och återförenades nedströms med bäcken, som mynnade i Öresund.

Sedan urminnes tid har havsöring gått upp i bäcken för att leka. Innan Krapperup kulverterade bäcken uppströms banvallen kunde fisken nå ända upp till foten av Kullaberg. Numera kommer den bara i jämnhöjd med banvaktstugan.

Sju fokusområden

Forskning och rekonstruktion 2003–2022

Av Bert Burger

NÄR VI SOM tonåringar gick från Lerhamn till Vattenmöllan i mitten av 1950-talet för att gallra betor hos John Albin, arrendator och Hasse Hanssons farfar, passerade vi den lilla träbron över bäcken intill vattenmöllan. Där kunde vi se rester av bräderna från den gamla kvarndammens uppdämning och titta på fiskarna som pilade fram och tillbaka i det grunda vattnet.

Våra frågor besvarade John Albin med en tillsats av myter och hemligheter om Vattenmöllan. Den har alltid varit en spännande by som vittnade om Krapperups storhetstid med en av Skånes största vattenmöllor.

Flera årtionden senare kunde Hasse köpa sin farfars arrendegård 2003. Han bjöd dit mig och Henrik Ranby för att bedöma möjligheterna att sanera byggnaderna. Det gamla stallet, som skulle bli Hasses bostad, var i ganska gott skick, och som arkitekt kunde jag hjälpa Hasse att göra om byggnaden till en ordentlig bostad.

Möllarebostaden gick att renovera, men kvarnhuset var i ett bedrövt skick, en

ruin. Bjälklaget var delvis borta och de rester som fanns kvar var ruttna. Takstolen höll på att rasa och tryckte mot den västra ytterväggen, som lutade cirka 80 centimeter utåt och hade stora sprickor.

Inne i huset stod det så mycket vatten att vi fick lägga en stege över resterna av syllarna för att komma åt att inspektera möllans insida. Där stod sippvattnet från kvarndammen cirka 20 centimeter över syllarna. Efter omkring 130 år utan tätningssarbeten kunde resterna av kvarndammen inte leda allt vatten från bäcken förbi kvarnhuset.

Bilderna på sidan 37 visar utgångsläget när möllan stod i vatten.

Hasse frågade oss om vi trodde att det över huvud taget skulle gå att återställa möllan. Ja, det trodde vi, och det blev bestämt att först reparera och säkra hela kvarnbyggnaden och samtidigt leta i den efter viktiga spår.

Henrik formulerade en strategi för arbetet som innebar att det först krävdes

Bert Burger: »Den intensiva forskningen i kvarnhuset övertygade oss om att det gick att rekonstruera det historiska kvarnmaskineriet mycket nära originalet. Marginalen skulle bara vara 3–4 centimeter.«

en mycket detaljerad uppmätning. Samtidigt gällde det att forska i Krapperups godsarkiv efter syneprotokoll som kunde ge information om material och mått. Om detta inte skulle räcka, måste vi jämföra med andra vattenmöllor från samma tid och besöka till exempel Pålsjö mölla i Helsingborg. Men innan arbetet skulle kunna starta måste först vattnet pumpas ut i möjligaste mån, vilket Hasse ordnade.

År 2004 kom Caroline Ranby med i gänget. Hon började genast forska i Krapperups godsarkiv och hittade viktiga uppgifter om måtten på bland annat vattenhjulen. Hon hade sedan tidigare samlat information om de övriga byggnaderna i byn Vattenmöllan och dokumenterade resultaten i en intres-

sant uppsats: *Vattenmöllan, Brunnby socken – Kulturhistorisk dokumentation med preliminärt åtgärdsprogram*. Rekonstruktionsritningen på sidan 30 är hämtad ur hennes rapport.

Även jag kunde presentera uppmätningar av bockkonstruktionen och innerväggar, se ritningarna på sidan 91–94. Jag gjorde också en första nivellering av golven. Mina ritningar kombinerades med Carolines, så att det redan 2005 fanns ett bra underlag för det kommande arbetet.

När jag mer ingående studerade det som fanns kvar av bockkonstruktionen upptäckte jag att de två övre, stora ramstockarna (32 x 32 cm) fortfarande låg vågrätt – och även mot varandra i samma höjd. Det innbar att de fortfarande befann

sig i *originalläget* från 1700-talet. Nu hade vi den information som var nödvändig för att kunna rekonstruera kvarnmaskineriet. Även några rester av stötarna var kvar, och det fanns spår av syllarna.

Nästa viktiga steg var att mäta upp samtliga uttag på resterna av bockkonstruktionen. Dessa vittnade bland annat om läget av tvärbjälkarna där malstenarna hade legat. Exakt i deras mitt satt nålen som bar överliggaren av stenarna, och nålen pekade på kvarnaxlarnas mitt.

Vi kunde dokumentera kvarnaxlarnas höjdläge med utgångspunkt från syllarna och uttagen i den södra gaveln. Parallellt hade Caroline hittat viktiga uppgifter om vattenhjulens diameter och skovlarnas bredd samt kvarnaxlarnas mått.

Under 2007 och 2008 kunde jag göra ritningar för nästan hela kvarnmaskineriet. Det fattades bara information om de stora kronhjulen som satt på axlarna och drev maskineriet. Troligen var deras diameter rätt stor för att kunna fungera som en effektiv hävarm, eftersom man hade ont om vatten. Se skissen på sidan 34 och ritningen på sidan 94.

Caroline och jag beslöt att göra en arkeologisk undersökning. Vi grävde mellan bockkonstruktionens syllar på jakt efter den så kallade kuggraven. Det var ett spännande arbete som gav flera intressanta fynd innan vi nådde ned till kvarnrännans stensatta botten. Nu kunde vi mäta avståndet från kvarnaxelns mitt till botten och på det viset få fram att kronhjulet hade varit cirka 90 centimeter i diameter.

Foto Bert Burger

Caroline Ranby i färd med en arkeologisk undersökning. »Vi grävde mellan bockkonstruktionens syllar på jakt efter den så kallade kuggraven.«

Den intensiva forskningen i kvarnhuset övertygade oss om att det gick att rekonstruera det historiska kvarnmaskineriet mycket nära originalet. Marginalen skulle bara vara 3–4 centimeter. Och jag kunde rita en öst-väst-skärning från kvarndammen, genom kvarnhuset med maskineriet, och ända ut till kvarnrännan. Ritningen visade för besökare hur vattnet kom in och fyllde vattenhjulets skovlar, som sedan genom sin vikt kunde få hjulen att snurra.

Vi kunde presentera ett gedigt resultat av våra undersökningar, vilket skulle kunna ligga till grund för att ansöka om ekonomiskt stöd för att realisera planerna på att restaurera vattenmöllan. År 2010 bildade ett trevligt gäng av romantiska idealister en förening som skulle rädda kvarnbyggnaden och rekonstruera maskineriet.

Arbetena började med bjälklaget och takstolen. Föreningen fick hjälp av Pelle Nilsson och Nocke Winkfield, två skickliga hantverkare. På takets östra sida byggde de en kupa mot kvarndammen på det ställe där

jag hade hittat spår av den gamla ingångs-rampen. I kupan återställdes ingången till loftdäcket; där hade spannmålen tagits in för att malas. För den södra gavlen skaffade Henrik ett gammalt fönster.

Sedan lagade Pelle och Nocke den västra ytterväggen; det var ett svårt arbete med de stora gråstenarna. Även den gamla porten för kvarnrännan återställdes; den hade troligen sitt ursprung i 1600-talet.

Den östra muren mot kvarndammen hade en likadan öppning och blev väl igenmurad när dammen kom till. Genom de båda öppningarna forsade nog bäcken ned för den relativt branta terrängen. Troligen var en så kallad skvaltmölla placerad över vattnet. Det går att tolka Anton Ciöpingers karta från 1718 på sidan 21 att han visade en skvalta; genom mitten av hans karta går bäcken.

Eftersom man inte alltid ville ha bäcken in i kvarnhuset, byggdes en sidokanal med en fin stensättning söder om kvarnen med en möjlighet för ett uppdämme för en damm. Kanalen är fortfarande i gott skick.

När bockkonstruktionen, dess däck och loftgolvet, var rekonstruerade kunde föreningen börja med kvarnmaskineriet. Virke till bjälkar för lyftaren/bron, som nålen skulle sitta på, och andra tvärbjälkar beställdes hos Bröderna Ravanis sågverk i Bräcke. Det var Hasse och jag som passade in dem en solig dag. Jag ritade axlarna 2013; även dessa tillverkades av Ravanis. Henrik hade lyckats skaffa fyra ändstycken med Hirnuppläggningar från Fredriksdal.

Med måtten för vattenhjulen, som Caroline hade funnit i Krapperups godsarkiv, kunde jag rita arbetsunderlag för de stora vattenhjulen, se sidan 96. Dessa tillverkade Pelle och Magnus Börjesson (som hade ersatt Nocke) på ett perfekt sätt – fast de aldrig hade byggt sådana konstruktioner.

Det var en spännande dag när det första vattenhjulet sattes på plats och en storartad syn när det var färdigmonterat på axeln och lätt gick att få att snurra med hjälp av några hinkar vatten.

Sedan var det dags för mig att göra de sista arbetsritningarna; först för kvarnstenarna sedan för bingen och andra tillbehör för maskineriet. Det svåraste var att hitta en stenhuggare som kunde tillverka kvarnstenar. Jag och Hasse letade från Gotland till Polen, från Italien till Holland – utan framgång.

Av en ren slump fick jag kontakt med ett företag i Tyskland som exporterade kvarnstenar till Sydkorea. Firman ligger i närheten av Hannover, så det var lätt att titta in där, visa dem mina ritningar och be om ett anbud. Detta verkade mycket prisvärt, vi beställde stenarna och det första stenparet levererades i augusti 2020.

På nästa sida finns några bilder som visar leveransen av de två första kvarnstenarna.

När alla delar av kvarnmaskineriet hade kommit på plats kunde vi fördjupa vattenfrågan. Vi hade redan diskuterat den 2017 då jag hade nivellerat hela tomten, delvis med hjälp av Olli Werth från Lantmäteriet. Bakgrunden var flera samtal med stadsar-

Leverans av två kvarnstenar från Tyskland augusti 2020

Kvarnstenarna är gjutna i betong av ett specialiserat företag i Tyskland. Udal Wiederhold (i en ljusgrön T-shirt) levererade personligen kvarnstenarna, och såg till att de lyftes in varsamt.

En kvarnsten väger 250 kilo. Den baxades in genom loftporten på östra sidan. Från vänster: Jan Sjöberg, Bert Burger, Pelle Nilsson och Magnus Börjesson.

Foto bild 1.-3: Bo Hansson, 4: Håkan Hansson

Med block och talja sänktes kvarnstenen från loftgolvet ned en våning till kvarnstolen. På bilden sköter Bert Burger och Pelle Nilsson detta kritiska moment.

Löparen kallar man den övre kvarnstenen. På undersidan har den svängda skårar och i mitten finns plats för nålen och seglet.

Liggaren är namnet på den undre kvarnstenen. Hela ytan är slät och hålet i mitten är mindre än på löparen.

kitekten i Höganäs som rådde Hasse att be kommunen att göra en detaljplan för hela tomten, inte minst som det skulle kunna bli aktuellt att bygga upp det så kallade undantaget, som hade rivets på 1950-talet. För att spara pengar gjorde jag planritningen med samtliga bestämmelser, eftersom mitt kontor i Heidelberg hade erfarenhet av stadsplanering.

År 2017 skulle kvarnrännan rekonstrueras. Den blev utgrävd inne i möllan och även utanför på den västra sidan. Jag hade nivellerat terrängen och markerat med pin-
nar vid undantaget var avloppsröret skulle placeras och hur djupt det skulle ligga. Grävfirman skulle komma en torsdag, men

kom redan på måndagen, och då fanns ingen på plats för att vägleda dem.

Därför kom avloppsröret inte tillräckligt djupt; det fattades 20 centimeter. Följden blev att inte allt vatten rann ut ur kvarnrännans övre del. För att den fina, stensatta botten skulle synas krävdes en pump.

Om det gamla undantaget återuppförs en dag, kommer det kanske att gå att rätta till felet när fundamentet byggs. ☐

Pålsjö mölla finns strax norr om Helsingborg. Själva kvarnen ligger till vänster på bilden och är ihopbyggd med möllarebostaden. I förgrunden syns kvarndammen. Så här bör det i stora drag ha sett ut i Vattenmöllan när den ombyggda kvarnen stod färdig 1758. Bilden ger en uppfattning om hur det kan komma att se ut i Vattenmöllan när den gamla kvarndammen en dag är återställd.

Foto webben

Mitt hjärta bor i en gammal gård

Av Hasse Hansson

UNDER MIN BARNDOM på 1940-talet tillbringade jag sommarlov och jular hos min farmor och farfar i Vattenmöllan. Jag var mycket i stallet med djuren, men jag har också starka minnen från när farmor och farfar hade gäster, och de satt i det lilla rummet innanför hallen. Här spelade de kort, drack kaffe och berättade historier och rena skrönor.

Längs kusterna i Skåne berättades om drunknade sjömän som flöt iland på strän-

derna. Ofta fördes dessa inte till kyrkogården, utan begravdes under ett röse på stranden. Enligt folktron blev de gästar och kallades strandgästar eller stranddöingar. I en berättelse som jag minns skildrades hur strandgästen klängde sig fast på ryggen på den människa som hade oturen att gå förbi om natten – gästen ville bli buren till kyrkogården för att bli begravd i vigd jord. I fotogenlampans sken var det spännande för en liten pojke att lyssna till sådant.

Elektriciteten kom till byn på hösten 1955, och då försvann lite av myskänslan och doften från fotogenlampan. Föga anade jag då att jag 60 år senare skulle vara ägare till den gård och plats där jag har mina rötter allt sedan den danska tiden.

Jag hade under 1970- och 1980-talet ibland kört inom byn för att visa min fru, och senare också

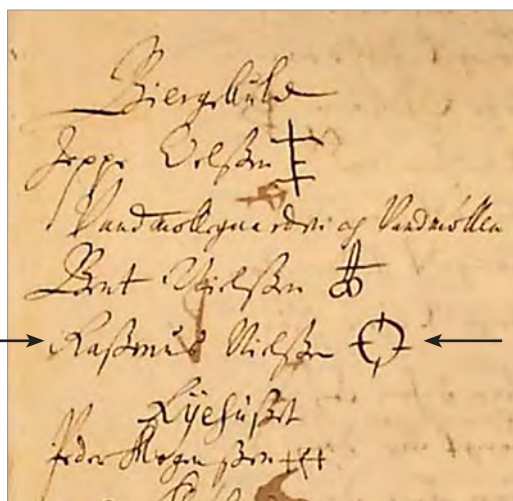
Foto Magnus Hellstrand

Hasse Hansson äger vattenmøllegården sedan 2003. Hans anfäder har bott där sedan 1600-talet.

mina barn, var jag som liten hade tillbringat mycket tid.

År 2003 blev fastigheten i byn Vattenmöllan till salu och det var Nils-Erik Nilsson i granngården, min pappas skol- och lekkamrat, som såg annonsen i tidningen och konstaterade: »Den går'n vill ju Johans på ha«. Han kontaktade grannar och bekanta och frågade dem om de möjligtvis visste var Johans på höll hus. Så småningom fick vi kontakt, jag gick in i budgivning – och gården var plötsligt i min ägo.

Kvarnen i Vattenmöllan har funnits i drygt 400 år. Den förste kände arrendatorn av möllan är Rassmus Nielsen som i april månad 1677 undertecknade Brunnby sockens trohetsförsäkran till den svenske konungen, Karl XI, med sitt bomärke i form av ett vattenhjul.

Granngården arrenderades av skräddaren Bent Nielssen, och från honom stammar ättlingar som bodde kvar i byn ända till 1970-talet. Mina anfäder var arrendatorer till Krapperup. Arrendekontrakten visar

*Mitt hjärta bor i en gammal gård
en gammal gård på slätten
med vita längor och svalebön
under vasstakens mossgröna brätten.*

Theodor Tufvesson, skånsk diktare

att de kunde vara bönder, fiskare, sjömän, skeppare och möllare.

Här satt jag nu, en drygt 60-årig man, som ägare till gården. Den bestod av ett stall från 1938, ombyggt till sommarstuga i slutet av 1950-talet, en möllarebostad och en kvarn. Möllarebostaden var från 1820-talet och hade stått obebodd i 45 år; den var i mycket dåligt skick. Kvarnen var fallfärdig, tom och oanvänd sedan 1897.

En av anledningarna till att kvarndriften lades ned var den vattenbrist som hade uppstått när Krapperup dikade ut åkrarna uppströms möllan. Vattnet sökte sig då andra vägar till Öresund än genom kvarnen.

Dessutom hade kvarnen svårigheter att konkurrera med vädermöllorna i trakten. Eftersom det ofta blåser hårt i Kullabygden hade vindmöllorna bättre förutsättningar att mala spannmål.

Mitt mål var tidigt att försöka återskapa en så stor del som möjligt av den ursprungliga kvarngården. Jag lät bygga om sommarstugan till ett året-runt-boende. Det gamla sädsmagasinet på loftet blev husets ovanvåning med sovrum och ett allrum.

Den intilliggande möllarebostaden, där farmor och farfar hade bott, hade stått tom sedan 1961. Jag och min familj bestämde oss för att vi skulle försöka återskapa den gamla byggnaden. Det innebar att vi bytte

senare tiders plåttak till ett vasstak, tog fram korsvirket, lade ett nytt golv med kil-sågade brädor och iordningställde eldstäder och kaminer. Vi kontaktade byggnadsantikvarierna Caroline och Henrik Ranby och anlät Domstens kulturbyggnadsfirma, som tog itu med arbetet.

Jag ville dessutom också försöka att restaurera den gamla kvarnen. Det fanns så mycket information i Krapperups godsarkiv om vilka som hade byggt kvarnen, bland annat namnet på timmermannen och murmästaren, liksom dimensioner och mått på kvarnaxlar och kvarnhjul, var kvarnstenarna kom ifrån och vilka mått de hade haft. Här var framför allt Caroline till stor hjälp.

Kvarnbyggnaden var i mycket dåligt skick, särskilt den södra delen där kvarnmaskineriet hade stått. Vattnet gick en bra bit upp på murarna, bottensyllarna var ruttna och de vertikala stolparna saknade stöd, se bilderna på sidan 37. Kvarnrännan, där de två vattenhjulen hade stått var igenfylld med lera och slam. Taket bågnade och stora delar av byggnaden höll på att rasa ihop.

Det som oroade mig mest var tanken på om jag som fastighetsägare var *skyldig* att ta hand om detta gamla kulturarv, uppfört 1758 och med delar från 1600-talet.

Sedan kvarnen lades ned 1897 hade varken kommunen eller Krapperup visat något som helst intresse att göra något. Jag insåg samtidigt att jag inte kunde bekosta den miljonsatsning som en restaurering skulle kräva. För att få råd och hjälp samlade jag 2004 ihop en grupp som bestod av

Foto Uffe Nilsson

Möllarebostaden hade varit obebodd i 45 år när Hasse köpte Vattenmöllegården. Det fanns mycket att ta itu med både inomhus och utomhus.

Henrik Ranby, stadsantikvarie i Höganäs, Caroline Ranby, byggnadsantikvarie, Bert Burger, arkitekt och arkeolog, Margareta Ramsay, kulturintendent på Krapperup, samt ytterligare några personer som var intresserade av byggnadsvård.

I gruppen lade vi ned många timmar på att planera och att kontakta eventuella bidragsgivare för att skaffa pengar till återuppbyggnaden av kvarnhuset.

Under de senaste åren har vi fokuserat på det stora återstående arbetet, nämligen kvarndammen. En mindre del av den gamla dammen grävdes fram på våren 2020 under ledning av Naturcentrum AB. Arbetet fick ekonomiskt stöd från Naturvårdsverkets våtmarksanslag.

Att återskapa hela den historiska kvarndammen betraktas som en vattenverksamhet och omfattas därför av en mängd regler och restriktioner. Bland annat är vi skyldiga att se till att fiskens vandring i Vatten-

möllebäcken inte försvåras. Länsstyrelsen är mycket angelägen om att havsöringens lekplatser i bäcken bevaras. Fisken ska kunna röra sig lika fritt som tidigare.

Det har gått nästan 20 år sedan jag köpte gården, och jag har ibland frågat mig om det har varit värt allt engagemang och arbete som jag och medlemmarna har lagt ned. Oftast har svaret varit ett klart ja, men det har definitivt också funnits perioder när jag har ångrat att jag satte igång hela denna process.

Ett sådant exempel tog sin början på våren 2014. Då hade föreningen klarat av att säkra kvarnbyggnaden och att iordningställa kvarnrännan. Det som återstod var att bygga upp kvarnmaskineriet inne i byggnaden.

Föreningen, tillsammans med mig och mina barn, kom fram till att vi skulle ansöka hos kommunen om en detaljplan med kulturskydd, närmare bestämt en q-märkning av kvarnen och ett rivningsförbud och exteriörskydd för möllarebostaden.

Jag skickade in en ansökan i april 2014. Kommunen ansåg att det var »ett enkelt planärende« och räknade med att detaljplanen skulle kunna antas under det tredje kvartalet 2016. Tre plan- och bygglovschefer och sex planarkitekter senare är detta så kallade enkla ärende ännu inte slutfört.

För att försöka skynda på detaljplaneärendet ansökte jag själv hos miljöavdelningen på Länsstyrelsen om tillstånd att återuppbygga det gamla undantaget, vilket godkändes, och jag betalade avgiften för

detta, och jag skickade in tillståndet till kommunen.

När planärendet skulle ut på samråd skickade kommunen handlingarna till Länsstyrelsens enhet för samhällsplanering, alltså till en annan enhet än den som hade godkänt tillägget om undantaget – och där hade man flera invändningar som gällde just undantaget. I skrivande stund vet jag inte om, och när, detaljplanen kommer att spikas.

Mellan perioder av stress och frustation har hela tiden funnits min starka vilja att tillsammans med föreningen återställa möllan och kvarndammen.

Alla ansökningar om ekonomiska bidrag, liksom utredningar när det gäller exempelvis kvarndammen, är sådant som jag aldrig hade klarat själv. Tack vare kunniga personer i styrelsen har vi kommit framåt, och det är jag mycket tacksam för.

Båda mina barn är med i styrelsen. De bor för närvarande i Göteborg och tillbringar vanligen bara två, tre sommarveckor i Vattenmöllan. Jag hoppas att de i framtiden vill fortsätta att arbeta för att möllan ska vara ett starkt kulturminne. Men det måste de själva få bestämma. ☐

Med Leaderprojektet kunde takten i restaureringen höjas betydligt

Av Bo Hansson

NÄR JAG TACKADE ja 2015 till att ingå i styrelsen hoppades jag kunna utnyttja den kompetens som jag hade skaffat mig i yrkeslivet.

De senaste tolv åren arbetade jag som länsöverdirektör vid Länsstyrelsen i Stockholm och som ställföreträdare för landshövdingen. Tidigare var jag fastighetsråd vid Svea hovrätt och lantmäteridirektör för division syd i Lantmäteriet. Jag ansvarade för de sex södra länen.

Länsstyrelsen avgjorde på min tid cirka 125 000 ärenden per år och vi var 550 anställda. Arbetet fördelades på 21 politik-områden. Det var en enorm bredd, och här kom verkligen min civilingenjörsutbildning inom lantmäteri till användning.

Några av ärendeområdena var överklagade kommunala beslut, social tillsyn, miljöfrågor, naturvård, fornlämningsfrågor, kulturminnesvård, civil beredskap, fiskefrågor, jordbruk, veterinära frågor, plan- och byggnadsfrågor, integrationsfrågor och näringslivsfrågor. Jag hade en ledande roll i EU-arbetet inom Stockholms län ända från när Sverige gick in i unionen.

De 21 länsstyrelserna arbetade mycket bra tillsammans, och vi hade på lednings-

nivå en uppdelning inom olika politik-områden. Jag ansvarade under mina år för bland annat kulturmiljöfrågorna. I ansvaret ingick att hålla kontakt med den politiska ledningen i regeringskansliet och med de statliga myndigheter som arbetade inom området. Det var mycket utvecklande och stimulerande att på detta sätt kunna få fördjupa mig inom några områden.

Även erfarenheten från Svea hovrätt och Lantmäteriet, liksom från de elva stiftelser som jag var ordförande i, har varit betydelsefulla för min insats vid restaureringen av vattenmöllan.

Föreningens styrelse har alltid bestått av ledamöter inom de kompetensområden som har behövts från tid till annan. I mitt fall har det varit kunskap om ett stort antal för restaureringsarbetet väsentliga områden.

Mitt kontaktnät i myndighetsvärlden och fastighetsdomstolarna – och mina erfarenheterna om bidragsmöjligheter – har varit avgörande många gånger i föreningens arbete.

När jag gick in i styrelsen ville jag bland annat nå följande mål:

Bo Hansson har varit sekreterare i styrelsen sedan 2015. Han har skaffat mycket pengar för återuppbyggnaden, bland annat från EU:s Jordbruksfond till ett Leaderprojekt, som han ledde under åren 2016–2020. Om detta säger han i dag:

– Genomförandet av Leaderprojektet medförde en ström av krav på kompletteringar, under en period flera gånger i veckan, vilket fick oss att nästan ge upp.

- Trygga finansieringen så att restaureringsarbetet kunde slutföras inom rimlig tid och att samordna olika bidragsgivare
- Starta ett Leaderprojekt för att få stöd från EU:s jordbruksfond till föreningens arbete
- Skapa ett kulturhistoriskt skydd för vattenmöllan
- Trygga föreningens intresse av att kunna visa möllan och bedriva restaureringsarbetet på längre sikt
- Restaurera vattenmöllans hela historiska kvarndamm

Vårt Leaderprojekt pågick under åren 2016–2020 och omfattade 1 165 000 kronor, varav 184 000 kronor var medfinansiering från Länsstyrelsen i Skåne och Stiftelsen Gustav VI Adolfs fond för svensk kultur. Redan från början åtog jag mig att sköta myndighetskontakterna; jag visste

att de skulle bli mycket omfattande under projektets gång.

Genomförandet av Leaderprojektet medförde en ström av krav på kompletteringar, under en period flera gånger i veckan, vilket fick oss att nästan ge upp. Föreningen har haft nytta av min erfarenhet av EU:s strukturfonder från till exempel programarbete, beslutsgrupper och övervakningskommitté.

Leaderprojektet innebar att takten i restaureringsarbetet kunde höjas betydligt och att övriga finansiärer var beredda att satsa mer än de annars skulle ha gjort. Likviditeten förbättrades dramatiskt när vi fick ett förskott på 250 000 kronor från Jordbruksverket. Leaderprojektet var en förutsättning för att nya bidragsgivare – som Sparbanksstiftelsen Gripen,

Riksantikvarieämbetet och Naturvårdsverket [via Länsstyrelsen Skåne] bidrog till projektet samt att andra bidragsgivare som Gyllenstiernska Krapperupsstiftelsen, Stiftelsen Gustav VI Adolfs fond för svensk kultur och Stiernstedt-Kockenhus kulturförening bidrog med mer pengar än de annars skulle ha gjort.

Under åren 2004–2021 har nedanstående finansiärer stött restaureringen av vattenmöllan med följande belopp:

- EU:s Jordbruksfond via Jordbruksverket och Leader Nordvästra Skåne med Öresund 1 164 940 kr
- Länsstyrelsen i Skåne 542 860 kr
- Gyllenstiernska Krapperupsstiftelsen 588 750 kr
- Konung Gustaf VI Adolfs fond för svensk kultur 479 000 kr
- Sparbanksstiftelsen Gripen 300 000 kr
- Riksantikvarieämbetet 400 000 kr
- Naturvårdsverket via Länsstyrelsen i Skåne 150 000 kr
- Höganäs kommun 105 000 kr
- Stiernstedt-Kockenhus kulturförening 85 000 kr

Medlemmarna har gjort stora frivilliga och obetalda insatser. Värdet av dessa, beräknade till 440 kronor per timme, har under samma tid uppgått till cirka 3 miljoner kronor.

När man summerar de kontanta bidragen och värdet av medlemmarnas arbete blir det sammanlagt nästan 7 miljoner kronor.

Medlemmarna har gjort stora frivilliga och obetalda insatser. Värdet av dessa, beräknade till 440 kronor per timme, har under tiden 2004–2021 uppgått till cirka 3 miljoner kronor.

Höganäs kommun arbetar sedan 2014 på föreningens och fastighetsägarnas initiativ med en detaljplan för att ge vattenmöllan ett kulturskydd genom q-märkning. Planen beräknas bli klar under 2022.

Vattenmöllans Vänner har ett nyttjanderättsavtal, inskrivet i fastighetsregistret, som avser vattenmöllan på fastigheten Höganäs Krapperup 19:2. Avtalet gäller till slutet av 2030 med automatisk förlängning därefter med tio år om det inte sägs upp.

Vattenmöllan och fastigheten Krapperup 19:2 är belägen inom ett område som har stora natur- och kulturvärden:

- Riksintresse för naturvård 3 kap 6 § MB (Kullaberg)
- Riksintresse för kulturmiljövård 3 kap 6 § MB (Kullaberg-Krapperup)
- Riksintresse för friluftsliv 3 kap 6 § MB (Kullaberg med kusten Höganäs-Helsingborg och Pålsjö skog)
- Riksintresse för rörligt friluftsliv 4 kap 2 § MB (Kullaberg och Hallandsåsen med angränsande kustområden)
- Riksintresse för kustzon 4 kap 4 § MB (Kustzonen)
- Naturreservat Möllehässle
- Strandskydd
- Natura 2000, Habitatdirektivet (SCI) (Möllehässle-Kullens havsbad)

Bo Hansson och Hasse Hansson har intresset för vattenmöllan gemensamt – men de är inte släkt med varandra. Bilden är från en arbetsdag i oktober 2019.

- Länets naturvårdsprogram – Kullahalvön (Klass 1)
- Länets kulturmiljöprogram (Skånelinjen – Per Albin-linjen, Kullaberg-Krapperup)

En restaurering av en mindre del av den ursprungliga kvarndammen genomfördes under våren 2020 och är intressant ur såväl ett naturhistoriskt som ett kulturhistoriskt perspektiv. Denna restaurering godkändes av Länsstyrelsen i Skåne och omfattar en våtmark om cirka 500 kvadratmeter och har anlagts med stöd av pengar från Naturvårdsverkets våtmarkssatsning.

Arbetet för närvarande (våren 2022) går ut på att utreda förutsättningarna för och

ansöka om att få tillstånd till att återskapa resten av den gamla kvarndammen, en yta på cirka 1 500 kvadratmeter, exklusive nuvarande våtmark, och att även få tillstånd att ta vatten ur dammen för att driva vattenmöllan i samband med föreningens visningar.

Vi vill återskapa en värdefull kulturmiljö med anor från 1600-talet och samtidigt anpassa och optimera utformning och genomförande på ett sätt som minimerar påverkan på naturmiljön och, där så är möjligt, gynnar naturvärden.

Men för att det ska kunna ske krävs till att börja med ett omfattande arbete för att

ta fram ritningar, arbetsbeskrivningar och miljökonsekvensbeskrivningar. Inte minst måste en acceptabel lösning för havsöringarnas vandring i Vattenmöllebäcken tas fram. Riksantikvarieämbetet och Gyllenstiernska Krapperupsstiftelsen har lämnat bidrag för detta arbete.

Länsstyrelsen eller Mark- och miljödomstolen ska pröva ärendet och ge tillstånd till restaureringen och till att föreningen får ta vatten för att kunna visa hur kvarnen fungerade.

Mina förhoppningar inför framtiden är att den restaurerade vattenmöllan med sin historiska kvarndamm kommer att vara tillgänglig för allmänheten även efter att det nuvarande nyttjanderättsavtalet går ut 2030.

Det skulle innebära att besökare och boende i Kullabygden långsiktigt har ett intressant utflyktsmål som visar hur spannmål maldes för hundratals år sedan, och hur viktig den förnyelsebara energikällan vattenkraft var för bygdens utveckling. Tillsammans med Bräcke Mölla, som tog över malningen 1897, och där vinden användes som energikälla, kan man följa den förnyelsebara teknikens utveckling i Kullabygden.

Jag hoppas också att elever i Höganäs får göra studiebesök i Vattenmöllan för att se vad arbete med kulturhistoriska byggnader kan innebära och få ett exempel på hur förnyelsebar energi användes i jordbruket för länge sedan. Det borde kunna ge möjlighet till kreativa dialoger om hur

Tillsammans med Bräcke Mölla, som tog över malningen 1897, och där vinden användes som energikälla, kan man följa den förnyelsebara teknikens utveckling i Kullabygden.

förnyelsebar energi kan användas i olika småskaliga verksamheter i framtiden.

Min förhoppning är också att forskare och personer med specialintresse för jordbrukshistoria, speciellt vattenmöllor, kan fortsätta att studera och utreda vattenkvarnarnas betydelse i Skåne. Föreningens hemsida utgör redan i dag en källa för kvalificerad kunskap om vattenmöllor. Vår restaurerade vattenmølla ger också goda möjligheter till ytterligare kunskapsuppbyggnad och forskning kring vattenmöllans betydelse och funktion.

Det har varit stimulerande att ha fått delta i restaureringsarbetet och fått möjlighet att utnyttja min yrkeserfarenhet i ett angeläget kulturhistoriskt projekt. ☐

Flera konstnärer har lockats att avbilda vattenmöllan. Den här målningen gjorde Olof Krumlinde 1936. Byggnaden med den röda gaveln är kvarnhuset, och väster därom ligger undantaget; huset med skorsten. Vattnet i tavlans nederdel kommer från en öppning i kvarndammen.

Min väg till Vattenmöllans Vänner

Av Clas Hellstrand

SOMMAREN 2003 VAR första gången som min fru Birgitta och jag kom i kontakt med Vattenmöllegården. Vi hade då ett litet sommarställe i Mölle och fick syn på en annons, där gården utbjöds till försäljning. Redan tidigare hade vi sett oss omkring efter ett fritidshus som skulle kunna fungera för vår växande familj.

Vi begav oss därför till Vattenmöllan för att bese fastigheten. Något som vi omedelbart noterade var det fantastiska läget intill

Öresund med naturreservatet Mölle fälad utanför fastighetsgränsen. En finare plats för ett fritidsboende är svår att föreställa sig.

Det visade sig att det fanns ytterligare två byggnader på tomten, dels ett ombyggt hus som hade varit stall, dels ett tidigare bostadshus i anslutning till en före detta kvarn. Båda var i mycket stort behov av renovering. I synnerhet kvarnen var i långt gånget förfall och fordrade omedelbara åtgärder.

Vi insåg att vi skulle bli tvungna att investera stora belopp för att få »ordning på torpet«, och att det skulle innebära stora ekonomiska åtaganden för oss för lång tid framåt. Vi måste därför motvilligt meddela att vi avstod från att köpa fastig-

Foto Magnus Hellstrand

Clas Hellstrand gick in i föreningen 2020 och kom med i styrelsen året därpå.

Foto Magnus Hellstrand, Ägare Bert Burger

Vägen från Mölle Hässle till Vattenmöllans by går förbi gården där Nils-Erik Nilsson bodde. Väster om vägen ligger en damm. När vattenmöllan var i bruk tjänade den som en av möllans hålldammar. Målning av Olof Krumlinde 1936.

heten och fick fortsätta söka efter något annat, lämpligare objekt.

Fastigheten förvärvades i stället av den nuvarande ägaren, Hasse Hansson. Genom hans engagemang och goda kontakter med hängivna och kunniga personer, både i Kullabygden och annorstädes, har vattenmöllan återuppbyggts och fått nytt liv.

Under åren har jag och min familj haft möjlighet att besöka vattenmöllan på visningsdagarna. Då har Hasse och andra i föreningsstyrelsen guidat oss och berättat om läget i restaureringen av möllan.

Det som gjorde att jag gick in i föreningen som medlem var nog en kombination av intresse för kulturhistoria och den fantastiska plats som möllan ligger på.

Genom min brors och mitt eget konstintresse har jag fått upp ögonen för de konstnärer som har verkat i Kullabygden. Som av en händelse råkade vi köra genom Mölle i augusti 2018, där det just då var en konstutställning på Möllegården. Den hette *De drogo till Kullahalvön* och visade ett antal kända konstnärer, som under senare delen av 1800-talet hade målat i Kulla-

bygden. Det var bland annat den berömde danske konstnären Ferdinand Richardt (1819–1896), som var representerad med en vy från Lerhamn, den svenska artisten Charlotte Wahlström (1849–1924), som representerades med flera motiv från Arild, samt målaren och Ängelholmssonen Olof Krumlinde (1856–1945), även han med Arildvyer.

Vi fick senare kontakt med dåvarande redaktören för *Möllekuriren* och började skriva artiklar i tidningen. Jag skrev bland annat om Olof Krumlinde, som hade målat vattenmöllan ur flera perspektiv, några exempel finns på dessa sidor. Hans konstverk fick mig att på nytt intressera mig för denna unika kulturhistoriska byggnad intill fäladen.

Både Magnus och jag anmälde oss senare som medlemmar i Vattenmölleföreningen. Vi fick då en närmare kontakt med föreningen och dess medlemmar. En mer handfast koppling kom genom de arbetsdagar, som föreningen anordnar för att ge medlemmarna tillfälle att medverka i restaureringen, men också för att sköta underhållet av lokaler och inventarier.

Städning, enklare snickerijobb, målning, trädgårdssysslor, utställningsarbete med mera står då på programmet, och deltagarna tar sig an uppgifterna med liv och lust efter fallenhet och håg. Arbetsdagarna skapar en fin gemenskap. Alla kan bidra med något till restaureringen och för att hålla vattenmöllan och miljön runt omkring i gott skick. ☐

Foto Magnus Helstrand. Ägare Bert Burger

Byn Vattenmöllan mellan himmel och fälad. När Olof Krumlinde målade tavlan 1878 bör han ha stått en bit nedanför Tvillinghusen med Kullaberg bakom ryggen.

Foto Magnus Hellstrand

Foto Magnus Hellstrand

Kvarndammen kan återskapas utan att försämra för havsöringen

Av Dag Wisæus

JAG BLEV MEDLEM i Vattenmöllans Vänner av en slump. På banvallen i Mölle råkade jag stöta på två herrar som kom gående med var sin spade i handen, och jag frågade vart de var på väg. De svarade att de var på väg till en arbetsdag i Vattenmöllan. Jag fick dessutom en entusiastisk beskrivning av hur trevligt de brukade ha det där. Samma dag anmälde jag mig till föreningen och några år senare blev jag invald i styrelsen.

Jag utbildades till civilingenjör på linjen för väg- och vattenbyggnad på Chalmers, och gick ut 1976. Hela mitt yrkesliv har jag arbetat med vattenkraft, i Sverige och utomlands. Mitt specialområde har varit förstudier för nya vattenkraftverk samt utredningar för om- och tillbyggnader av befintliga kraftverk med inriktning på hydrologi, vattenreglering och miljöåtgärder samt beräkningar av möjlig energiproduktion.

Att beräkna produktionsförutsättningarna för en liten vattenmølla skiljer sig obetydligt från att beräkna hur många kilowattimmar som kan produceras i ett stort vattenkraftverk. I båda fallen beror produktionsförutsättningarna av vattentill-

gången, fallhöjden samt möjligheterna att reglera vattentillrinningen.

Eftersom jag alltid har tyckt att mitt arbete har varit roligt kunde jag inte låta bli att engagera mig i vattenmöllans vattenfrågor när jag blev pensionär och fick gott om tid. Jag hoppas kunna bidra till föreningen med mitt kunnande om vattenfrågor och miljöåtgärder. En viktig miljöåtgärd är till exempel att se till att den planerade kvarndammen inte blir ett vandringshinder för havsöring och andra vandrande fiskar i Vattenmöllebäcken.

Sedan 1617 har det legat en kvarn i bäcken på den plats där vattenmöllan ligger i dag. Den första kvarnen som hade ett vattenhjul revs 1758 och samma år byggdes en ny och större kvarn med två vattenhjul. Den nya kvarnen drevs fram till 1897; då lades driften ned.

På sidan 46–51 finns grundläggande information om Vattenmöllebäcken och vattenförhållandena i stort från äldre tid till i dag.

Eftersom det naturliga vattenflödet i Vattenmöllebäcken var för lågt för att driva

Förutom att den nya kvarndammen är nödvändig för driften av vattenmöllan i demonstrationssyfte, kommer den också att tillföra betydande skönhets- och naturvärden till kulturlandskapet kring möllan.

kvarnen kontinuerligt var det nödvändigt att tillrinningen reglerades. Vatten lagrades i kvarndammen, hålldammen och Björkeröds mosse. Kvarndammen låg i direkt anslutning till vattenmöllan medan hålldammen låg 250 meter längre uppströms. Björkeröds mosse ligger högt uppe på Kullaberg, cirka 1 700 meter uppströms kvarndammen, se Karta A på sidan 49.

Vattnet från Björkeröds mosse var komplicerat att använda på grund av det långa avståndet till kvarndammen och därmed den långa gångtiden. För den dagliga driften utnyttjades främst hålldammen och kvarndammen.

I hålldammen kunde cirka 750 kubikmeter vatten lagras och i kvarndammen cirka 480 kubikmeter. Erforderlig tillrinning för att driva kvarnen har beräknats till cirka 150 liter per sekund. Med den totala dammvolymen på cirka 1 230 kubikmeter kunde kvarnen mala under drygt två timmar på sommaren då den naturliga tillrinningen var 10–20 liter per sekund. Därefter stoppades driften för att dammarna skulle återfyllas.

På vintern då tillrinningen var högre, 35–55 liter per sekund, kunde malningen pågå under 3–4 timmar innan dammarna behövde fyllas på.

Under 280 år – från 1617 till 1897 – utgjorde kvarndammen ett vandringshinder för havsöring och andra vandrande fiskar i Vattenmöllebäcken. De kunde simma den cirka 210 meter långa sträckan från Öresund upp till dammluckan vid dammens utlopp i bäcken för att lägga sin rom och fortplanta sig. För att ta sig in i kvarndammen och vandra vidare upp mot foten av Kullaberg skulle de ha varit tvungna att hoppa över dammluckans överkant som låg cirka 1,5 meter högre än vattenytan nedströms luckan – vilket var i det närmaste omöjligt.

När kvarnens lades ned 1897 bestämdes att marken uppströms kvarnen skulle göras odlingsbar, vilket innebar att inget vatten fick innehållas i kvarndammen och hålldammen. Dammluckorna togs bort i båda dammarna och dessutom fylldes kvarndammen delvis igen.

När kvarndammens lucka togs bort eroderade sig bäcken ned genom den gamla dammvallen vilket fick till följd att fiskar åter kunde simma förbi kvarndammen. Fiskarna kom dock inte längre än till banvallen cirka 115 meter uppströms det tidigare vandringshindret, eftersom Krapperup hade kulverterat Vattenmöllebäcken och täckdiket åkrarna uppströms banvallen.

Föreningen har restaurerat det gamla kvarnhuset och återställt maskineriet med vattenhjul, kronhjul med mera.

Det som för närvarande (april 2022) återstår är att få kvarnstenarna på plats samt att gräva ur och restaurera den igen-

fyllda kvarndammen. Hålldammen kommer inte att restaureras.

Krapperrups täckdikningar och avledning av vatten efter nedläggningen 1897 har medfört att en stor andel av de ursprungliga tillrinningarna till möllan numera leds andra vägar till Öresund. Medeltillrinningen har halverats, se avsnittet om vattenmöllans hydrologi på sidan 48–49.

När driften återupptas efter restaureringen, och vatten enbart kan lagras i kvarndammen, har tiden som möllan kan mala beräknats till omkring en timme både under sommar och vinter. Det är betydligt mindre än innan nedläggningen; då kunde kvarnen mala drygt två timmar under sommaren och tre, fyra timmar under vintern.

Ett villkor som Länsstyrelsen ställer för att tillstånd ska ges till att återställa den ursprungliga kvarndammen är att den inte kommer att utgöra ett vandringshinder för havsöring. Dammen får inte heller försämrade levnadsbetingelserna för klockgrodorna som har etablerat sig i den intilliggande, nyanlagda våtmarken när denna däms över av kvarndammen.

Avståndet från Öresund upp till den blivande kvarndammens utlopp i Vattenmöllebäcken är cirka 210 meter. Från utloppet till den kulverterade delen av bäcken vid banvallen är avståndet cirka 115 meter, medan avståndet från den blivande dammens uppströmsände till banvallen är cirka 65 meter.

För att möjliggöra passage för vandrande fiskar förbi dammen – så att de kan utnyttja den cirka 65 meter långa sträckan

mellan dammens uppströmsände och banvallen för reproduktion – har ett förslag tagits fram på hur en fiskväg förbi dammen skulle kunna utformas, se Figur 1.

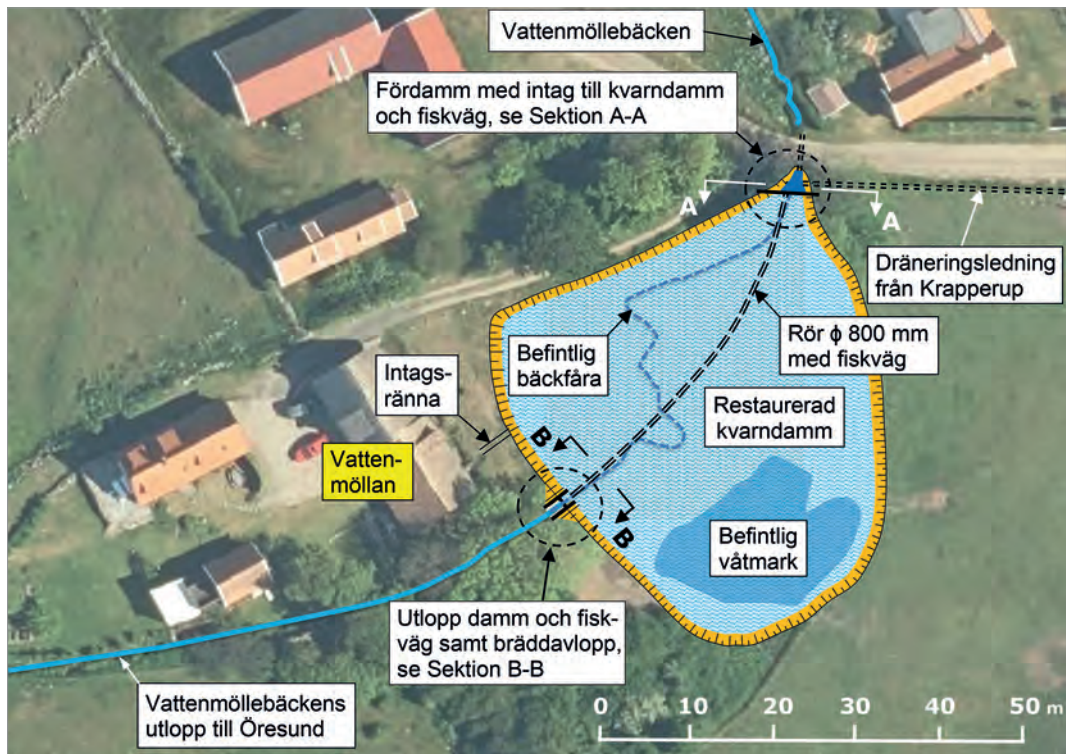
Vattenmöllebäcken rinner genom en kulvert under tillfartsvägen till Vattenmöllan. Enligt förslaget byggs en betongskärm som dämmer upp bäcken till en liten »fördamm« några meter nedströms vägen. Förutom Vattenmöllebäcken mynnar även en dräneringsledning från Krapperrups åkrar i denna damm.

Avsikten med betongskärmen och fördammen är att tillrinningen, med hjälp av två luckor i betongskärmen, ska kunna styras antingen till kvarndammen och vattenmöllan eller till en fiskväg som består av ett rör med diametern cirka 800 millimeter som mynnar cirka 50 meter längre nedströms i Vattenmöllebäcken i den ursprungliga bäckfåran, ungefär vid spången till den nuvarande våtmarken. Vattnet som styrs till fiskvägen kommer aldrig att komma in i dammen, se Figur 1 samt Sektion A–A i Figur 2.

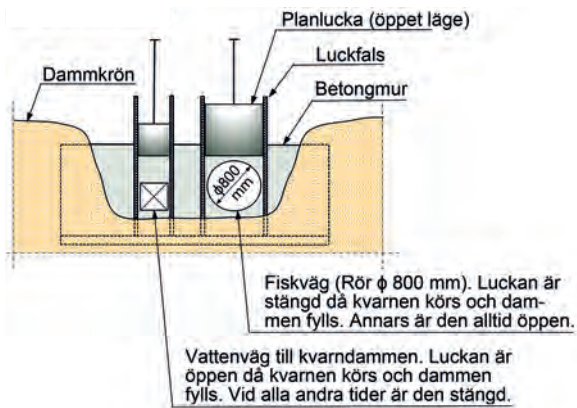
Förutom vid de tillfällen då kvarnen körs, och kvarndammen återfylls, kommer all tillrinning att ledas genom röret till den ursprungliga bäckfåran.

Det innebär att med den föreslagna fiskvägen utgör kvarndammen inte ett vandringshinder. Eftersom fiskarna klarar att ta sig upp för det branta partiet nedströms spången, kommer de att klara att simma upp genom röret som kommer att ha en betydligt beskedligare lutning.

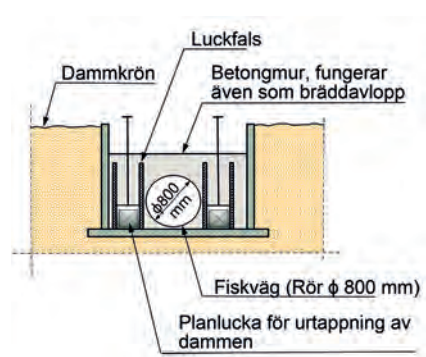
Vid kvarndammens utlopp byggs ett utskov enligt Sektion B–B, se Figur 3. Röret,

Figur 1. Översiktbild vattenmöllan

Figur 2. Sektion A-A, intaget

Figur 3. Sektion B-B, utloppet

det vill säga fiskvägen, är ingjutet i detta utskov. Förutom rörtulloppet ska det finnas två planluckor i utskovets nedre del som ska användas om dammen av någon anledning måste tömmas. Det behövs en lucka på vardera sidan av röret eftersom röret kommer att ligga som en vall på dammens botten och dela upp dammen i två delar som inte kommunicerar med varandra vid låga vattenstånd. Överkanten av utskovets betongskärm ska ligga på samma nivå som dammens dämningssgräns för att vattnet ska kunna brädda över denna vid mycket höga tillrinningar eller då röret av någon anledning är tilltäppt. Detta behövs för att undvika risk för dammbrott.

I kvarndammens övre del kommer en del av röret att ligga ovanför vattenytan även då dammen ligger på dämningssgränsen.

De gamla dammvallarna finns kvar förutom vid utloppet i Vattenmöllebäcken där vallen är borteroderad och måste återuppbyggas kring utskovet.

Enligt planerna ska den restaurerade kvarndammen få samma utbredning som den ursprungliga dammen, cirka 1 600 kvadratmeter. Med regleringsamplituden 0,3 meter blir regleringsvolymen cirka 480 kubikmeter.

Den gamla kvarndammen hade ett tätskikt av lera i botten, vilket var det bästa som stod till buds när den byggdes. I dag finns det bättre material och förslagsvis täcks botten med en gummiduk för att minimera läckage genom dammvallen mot vattenmöllan och infiltration till grundvattnet. Dammen kommer då att vara full

även under perioder då all tillrinning leds genom fiskvägen. Detta är fördelaktigt för klockgrodorna som kommer att få en betydligt större våtmark att leva i än vad de har i dag.

Förutom att den nya kvarndammen är nödvändig för driften av vattenmöllan i demonstrationssyfte, kommer den också att tillföra betydande skönhets- och naturvärden till kulturlandskapet kring möllan.

Det är framför allt havsöring som utnyttjar Vattenmöllebäcken för reproduktion. Under hösten då havsöringen har sin lekperiod vandrar öringen upp i bäcken och letar efter grusbottnar i djupa partier där honan lägger sin rom, som sedan befruktas av hannen. När leken är slut vandrar de tillbaka ut i havet.

Rommen ligger kvar i gruset fram till kläckningen under våren. Direkt efter kläckningen lever ynglen av näringen i gulesäcken, som är en medfödd liten påse på magen. När den är slut måste ynglen söka sig bort från gruset och börja äta insekter och larver. Efter ungefär två år i Vattenmöllebäcken har öringen vuxit sig så stor att den kan ge sig ut i havet.

Det är viktigt att det finns gott om vatten i bäcken under hösten så att de vuxna öringarna kan simma upp i bäcken och leka och sedan ta sig tillbaka ut i havet. Eftersom rommen läggs i djuphål är risken för att den ska torka bort liten, särskilt som den mognar under vintern då flödet är som högst i bäcken.

Vid nuvarande förhållanden, efter Krapperups utdikningar och avledningar av vatten, är tillrinningen till möllan cirka 10

Dag Wisæus är civilingenjör och har ägnat sig åt vattenfrågor i hela sitt yrkesliv.

I artikeln berättar han om sin bakgrund och presenterar ett förslag till hur kvarndammen kan återskapas utan att försämma för fiskens möjligheter att vandra upp i Vattenmöllebäcken för att leka.

liter per sekund under sommaren och cirka 15–20 liter per sekund under vintern. Med enbart kvarndammen som reservoar blir drifttiden omkring en timme både sommar och vinter, medan återfyllnadstiden under sommaren blir omkring tretton timmar och under vintern sju till nio timmar om hela tillrinningen till fördammen och betongskärmen i sektion A–A leds in i dammen.

När hela tillrinningen leds in i dammen blir Vattenmöllebäcken torrlagd nedströms kvarndammen under återfyllnadstiden, vilket skulle kunna få till följd att ynglen torkar ihjäl. För att förhindra detta föreslås att endast halva tillrinningen leds in i kvarndammen vid återfyllningen. Tiden för att fylla dammen blir då dubbelt så lång, men det rinner alltid vatten i bäcken.

Möllan kommer att köras i demonstrationssyfte enbart under perioden maj till september, medan öringens vandrings- och lekperiod inträffar senare under hösten. Under tiderna när möllan körs, och vattenföringen minskar under återfyllningsperioderna, finns det normalt inga stora öringar i bäcken, utan enbart yngel som inte är lika beroende av vattendjupet som större fiskar, som riskerar att fastna om det plötsligt skulle bli för grunt när kvarndammen återfylls.

Dag deltog i ett forskningsprojektet 2020/21 om kvarndammen. Slutrapporten finns på föreningens hemsida. Gå till vattenmollan.se och fortsätt till Arkiv-sidan. Klicka på »Länkar till rapporter med mera«. På Rapport-sidan anges skriften med titeln *Kvarndammen till Krapperups gamla vattenmölla*.

Foto Christer Wallentin

Pelle Nilsson och Magnus Börjesson byggde vattenhjulen och övriga trädelar i möllans maskineri. De har lång erfarenhet av att arbeta med traditionella hantverksmetoder, men vattenhjul var något nytt för dem.

Av Christer Wallentin

CHRISTER: »Kan ni berätta om er bakgrund och hur ni kom in på detta med gamla byggnader?»

PELLE: »Jag utbildade mig till kock i Helsingborg och jobbade bland annat på färjorna. Jag var steward på SAS och drev ett hotell i Danmark under några år. Jag gick en arton månader lång utbildning i traditionellt byggnadshantverk på Fredriksdals friluftsmuseum i Helsingborg, och 1999 var jag klar och har fortsatt på den vägen.»

»Samtidigt som jag arbetade med hotell och restaurang hade familjen ett gammalt

torp som inte var i bästa skick. Där fick jag restaurera, fixa och bygga om. Det var roligt och jag kände att jag hade fallenhet för såna jobb. Kanske spelade det in att pappa var i byggbranschen.»

»När jag var klar med utbildningen på Fredriksdal startade jag *Domstens kulturbyggnadsfirma*. Namnet kom av att jag bodde i Domsten och att företagsformen var enskild firma.

»Jag gör alla slags restaureringar, både ute och inne, men en stor del handlar om korsvirkeshus. Jag gillar svåra jobb, och gör sånt som inga andra åtar sig.»

Pelle Nilsson kom tidigt in i arbetet med att restaurera vattenmöllan och möllarebostaden. Då arbetade han framför allt tillsammans med Nocke Winkfield. Sedan 2018 har tyngdpunkten legat på kvarnens maskineri, och Magnus Börjesson är Pelles nye parhäst.

Christer Wallentin träffade dem en vårdag i en av Magnus byggnader i småindustriområdet intill Väsbyrondellen i Höganäs. Där ligger den stora snickeriverkstaden där de byggde vattenhjulen, kronhjulen och allt annat som behövdes till maskineriet.

MAGNUS: »Allt började väl med att jag som barn byggde kojor, lådbilar och sånt. På gymnasiet gick jag ekonomilinjén, men nåt renodlat ekonomijobb har jag aldrig haft. Mina föräldrar drev ett tryckeri och där jobbade jag några år. Jag köpte *Ryssa-möllan* 1986, en väderkvarn på vägen mellan Höganäs och Jonstorp. Den var så nergången att hembygdsföreningen hade tackat nej till att ta över den. För mig och Annika, min fru, blev det ett ständigt pågående byggprojekt tills vi sålde möllan 2001.«

»Nån gång 1996, 1997 gick jag en kurs på Sofiero som handlade om att lägga vass-tak. Efter den kursen var det en plåtslagare som rekommenderade mig för ett vass-tak i Arild. Jag fick det och gjorde mitt första takjobb. Sen dess har jag lagt tre, fyra tak om året, så jag är på god väg till mitt hundra-tak. Mitt företag heter *Vass-tak Kullabygden*, och som mest har jag haft tio anställda, men det varierar.«

Pelle och Magnus började att göra jobb tillsammans omkring år 2000. De hade lagt vass-tak och restaurerat gamla hus. Men vattenhjul hade de aldrig byggt.

CHRISTER: »Hur vågade ni åta ert ett sånt jobb? Ni hade ingen erfarenhet av just detta, och det är ett fåtal personer i Sverige som har varit med om bygga vattenhjul – och vill berätta hur man gör.«

PELLE: »Caroline Ranby letade fram beskrivningar av vattenhjulen i Krapperups godsarkiv och Bert Burger försåg oss med utförliga ritningar.«

MAGNUS: »Under arbetets gång uppstod hela tiden nya frågor, som sällan hade några enkla svar. Hur breda skulle till exempel respektive vattenhjul vara? Dom skulle få plats sida vid sida i kvarnrännan, men hur stort mellanrum skulle det vara mellan dom?«

PELLE: »En fråga som vi stötte och blötte länge och väl gällde hur många skovlar för vattnet det skulle vara på respektive hjul. Det framgick inte av dokumentationen av bygget 1758. Skulle det vara 21, 32 eller nåt annat?«

»Antalet var viktigt, eftersom det hade betydelse för hjulens rotationskraft. Alla inblandade hade förslag och synpunkter, men till slut enades vi om 30 skovlar.«

MAGNUS: »Något annat som vi tidigt började fundera på var hur vi skulle bära oss åt för att få vattenhjulen på plats inne i möllan när dom väl var färdiga. Hjulen skulle ju bli väldigt stora, fyra meter i diameter.«

»Vi tänkte att det skulle bli nödvändigt att riva mycket runt porten till möllan så att det skulle gå att lyfta in hjulen med en stor, mobil byggkran. Men så slogs vi av tanken att hjulen skulle kunna byggas i fyra delar, som monterades ihop *inne* i möllan. Så blev det, och det fungerade fint.«

PELLE: »Jag tror att vi kom på den här sektions-modellen när vi frågade oss hur man skulle ha löst problemet på 1700-talet. Då fanns det ju inga jättelika byggkranar.«

»Det är så vi vill arbeta i möjligaste mån, alltså med traditionella material, metoder och verktyg. Men till hundra procent kan vi inte göra det. Vi har effektivare verktyg än på den tiden, och vi har använt rostfria bultar för att sätta ihop delarna. Förr var det dymlingar i trä och smidda järnbultar som gällde.«

CHRISTER: »Ni byggde det första vattenhjulet, satte det på plats inne i möllan och testade med vatten att det snurrade som det skulle. Sen började ni med det andra hjulet. Behövde ni göra några ändringar i konstruktionen eller arbetssättet?«

MAGNUS: »Nej, faktiskt inte. Alla förändringar och anpassningar gjorde vi under arbetets gång med det första hjulet, så vi kunde tryggt köra vidare.«

”Det är så vi vill arbeta i möjligaste mån, alltså med traditionella material, metoder och verktyg. Men till hundra procent kan vi inte göra det.”

PELLE: »Det är egentligen bara en sak som vi i dag är lite osäkra på, och det gäller kuggarna i kronhjulen. Där saknade vi förebilder, och visste inte ens hur många kuggar det skulle vara på varje kronhjul, hur dom skulle se ut och så vidare.«

»Vi var inte helt nöjda med testet av det första kronhjulet. Men vi justerade och trimmade, och senast vi var i vattenmöllan kändes det som att det började bli bra.«

MAGNUS: »Man kan väl tänka sig att när den nya möllan var klar 1758, och driften kom igång, kunde mjölnaren köra in maskineriet och med tiden få alla delarna att fungera väl tillsammans.«

CHRISTER: »Kan ni nämna några fler problem och stötestenar som ni råkade ut för i arbetet med vattenhjulen?«

PELLE: »På ömse hjulsidor skulle vi fräsa spår för skovlarna, och det kunde vi göra när väl antalet skovlar var spikat. Men det krävdes många mätningar, ommätningar, kontroller och prov innan vi vågade göra det i skarpt läge. Om det hade blivit nåt fel, hade vi varit tvungna att börja om från början.«

»En annan sak gällde avenboken som vi behövde för att tillverka kuggarna på kronhjulen. Vi var inte nöjda med kvaliteten på träet, så vi måste byta leverantör.«

MAGNUS: »Ett sånt här stort, oprövat jobb går det aldrig att sluta att tänka på så länge det pågår. Dom bästa lösningarna kom jag på på nätterna.«

Foto Magnus Hellstrand

Här pågår arbetet med ett av kronhjulen. Den mindre pjäsen med svarta band uppe på kronhjulet är ett drev. Magnus i schackrutig mössa och Pelle i grå-brun luva.

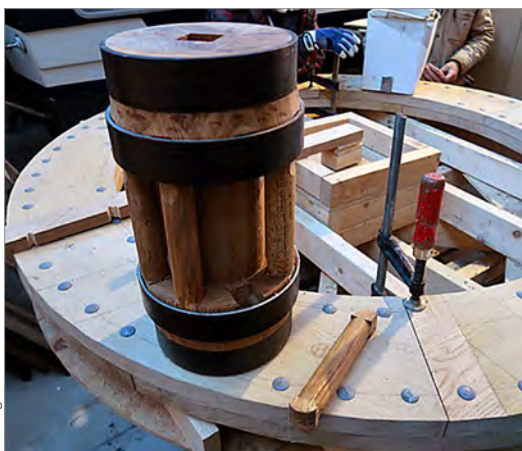

Foto Magnus Hellstrand

Foto Magnus Hellstrand

Föreningens utåtriktade information

Av Christer Wallentin

JAG BLEV ÅRET-RUNT-BO i Mölle snövintern 2007. När våren kom tog jag för vana att dagligen gå en sväng på fäladen. En artikel i *Helsingborgs Dagblad* väckte mitt intresse för en vattenmølla från 1700-talet, som skulle ligga en bit nedanför banvallen. Den hade jag inte sett ens en skymt av fast jag ofta promenerat i grannskapet.

Jag behövde ta reda på mer om kvarnen för att skriva om den i *Möllekuriren*. Mina

sonderingar ledde mig till Nisse Länsberg, innehavaren av Restaurang Provence i Mölle. Sedan en tid bodde han med Marie i en av de tre gårdarna i byn Vattenmøllan. Det visade sig att Nisse som barn hade lekt omkring bäcken som rinner intill kvarnen. Jag bestämde träff med honom, och en dag visade han mig runt.

Om jag minns rätt var det en gråmulen dag på höstkanten, inga andra människor

Foto Magnus Hellstrand

Christer Wallentin kom med i styrelsen 2009. Han medverkade i ombildningen från en ganska informell grupp till en ideell förening med både stadgar och organisationsnummer.

Sedan gick han in för det utåtriktade arbetet med hemsida, artiklar, rapporter med mera.

Föreningen

Historia

Aktuellt

Kontakt

Arkiv

Bilder

Leader
EU

Besök

Föreningen
**Vattenmöllans
Vänner**
Möllevångsvägen 13
263 77 Mölle
Org 802456-9041
BG 693-6520
info@vattenmollan.se
Årsavgift 2022 • 250 kr

• Hemsidan uppdaterad
den 18 april 2022

Möllan byggdes 1758,
men redan i början på
1600-talet fanns det
en kvarn här.

Start | Föreningen | Historia | Aktuellt | Kontakt | Arkiv | Bilder | Leader EU | Besök

Vattenmöllans hemsida kom igång 2011. Adressen på webben är vattenmollan.se. Hemsidan har byggts ut efter hand, och består i dag av ett 30-tal webbsidor och några hundra pdf-filer.

syntes till, och vi kunde varken komma in i möllan eller några av de andra byggnaderna. Kvarnhuset såg rätt oansenligt ut, och huset intill var förfallet.

Men vad gjorde det! Nisse berättade kärleksfullt och målande om hur han och kompisarna hade tävlat med barkbåtar i forsen och spanat på havsöringarna som gled fram mellan stenarna. Nisse kände också den nye ägaren och var insatt i den pågående räddningsaktionen.

Mina promenader på fäladen hade gjort mig intresserad av hur det kunde ha sett ut i trakten tillbaka i tiden.

I den vevan råkade jag träffa Caroline Ranby, som tipsade mig på en halvfartskurs på Arkeologen i Lund; jag sökte och kom in.

Caroline var en av de drivande i Vattenmöllekommittén och bad mig komma med i styrelsen. Det här var i slutet av 2009, och styrelsen diskuterade som bäst om kommittén borde omvandlas till en ideell förening med en tydligare struktur. Frågan passade mig, eftersom jag hade varit med om att starta föreningar några gånger, och jag fick skriva ett utkast till stadgar och ta kontakt med banken och Skatteverket.

Mitt arbete i styrelsen kom i hög grad att handla om dokumentation och utåtriktad information. Jag var van att göra hemsidor för företag och organisationer, så det föll sig naturligt att jag gjorde en webbplats för föreningen. Jag skissade på utformningen, styrelsen var med på noterna och sedan kunde jag sjösätta hemsidan.

Föreningens utåtriktade arbete har alltså bestått av intervjuer och reportage i pressen, hemsida, rapporter, skrifter etcetera. Vilken betydelse har det haft för föreningen? Det är svårt att veta, men ...

Bilden på föregående sida visar hur den första sidan på webbplatsen såg ut i april 2022. Gå gärna till vattenmollan.se, så kan ni se vad hemsidan innehåller.

Där finns sådant som man kan vänta sig att hitta, såsom kontaktuppgifter, inbjudningar och utredningar. Därtill finns det en omfattande samling av artiklar, rapporter, ritningar, böcker med mera. Och ända från 2004 finns det ett stort antal bilder från det löpande arbetet med att restaurera möllan, till och med några filmsnuttar.

Flera i styrelsen har alltid vurmat för att lära av andra möllor, och det har lett till besök på många håll, främst i södra Sverige och i Danmark. På hemsidan finns det en avdelning som heter *Andra möllor*. Den upptar för närvarande (2022) sjutton möllor, i regel med kort information, några bilder och länkar för vidare information.

För att en hemsida ska vara relevant och locka besökare måste den vara aktuell. Jag har lagt manken till för att uppdatera webbplatsen, till exempel när föreningen har haft en arbetsdag och inför ett kommande årsmöte. Arkivet har jag fyllt på med nya rapporter och artiklar efter hand som de har publicerats.

Artikeln fortsätter på sidan 86 →

ÅRGÅNG LXXXVII

Vattenmöllan en central del i Kragerups ekonomi

Vi har disponerat vår artikel så här: I det första avsnittet står kvarnbygget 1781 i centrum dels är då det nuvarande kvarnen byggs. Men vi slitter också in den nya möllan i ett större sammanhang. Därefter berättar vi om människorna som ärendrade vattenmøllan från mitten av 1600-talet fram till 1955. Som avslutning presenterar vi arbetet i den förening som sedan 2004 arbetar med att bevara kvarnen.

Godsherrn själv, Petter Gotthard von Kochen, tog dock inte del i detta

Mållan i bruk under månen 2002 är

68

Vänförenings lägesrapport 2020

Lokaltidningen 2020 vecka 35

Hilary Dwyer

Det är ett omfattande arbete som pågår i Krappereup gamla vattenmölla vid fäladen i skuggan av Kullaberg. Håse Hansson och föreningen Vattenmøllans vänner har sikt flera år på att återställa kvarnen. Nu är den på god väg att återskapas så som det var ut i mitten av 1700-talet.

-Måna rötter här sträcker sig till den danska tiden. Jag var här om sommarn när min farmor och farfar arrenderade gården.

Parföräldrarna bodde i den gamla möllarbostaden. Den ligger i direkt anslutning till vattenmøllan men själva kvarnen var sedan länge genömsnuren och dansarna övade torrlag

Det stora kvarnhuset i Vattenmiljan kom på plats i våras.

Det har byggs efter gamla dokument från 1700-talet.

 A man with grey hair and a beard, wearing a pink t-shirt, stands with his hands on his hips in front of a stone wall. The background is dark and out of focus.

Vid sidan om det ideella arbetet från medlemmar i föreningen har projektets stötsats av bland annat Krappergäststiftelsen, Kungälvorden och Länsstyrelsen.

Fortfarande återstår en hel del arbete med restaureringen innan kvarnen kan börja användas. Inte minst krävs vatten som strömmar genom mellan för att driva hjulen som får stenarna att rulla.

– Vi hoppas kunna emuleras av andra gläntor och lert när vi har våra vinstugor, säger Håkan Hansson.

Tillsammans med Kullabergs naturreservat har den gamla kvärnfärrmens återkapats i samband med ett viltmarkspprojekt. Vi sidan om möllan finns bäckarna som tillgäta glock genom kvarnen.

- Den lönle man om när rummen slutade arrenderas början av 1900-talet. Nu le-
ver Öringens döttr, så att lön-
en, den är en komplicerad
fråga, säger Hasse Hans-

För den som är intressad håller Vårteumöllan dörren öppet för visning den 30 augusti samt den 2 september. Det blir då flera guidningar i kvarter och i det illa utsatta och om klockan 14-16.

Tove Scherman

Tove Scherman

BYFÖRENINGENS TIDSKRIFT • NUMMER 4 • 2016

Dr. P. Hassan, Head, Management Div. Mysore

Ärret ämnar bilda i
Hansson köpt Gärningsman, och har
räddat för att byggnaden skulle rusa
Dessom konstens ständigt

När kvällen skulle börja släppte
mjölmsyren på vatten från dammen.
Vattnet som genom stölsan och blev
skovalljulen. Sedan fortsatte vattnet
ut i Örnens via Vattnensfåbäckens.
Kvällen var en liten lukt.

Såra kassen isad

Naturprotektum i blåkorn er blåskorn. Det
Det er en blåkorn som gir uttrykket

Enkelt sagt: Vi gör allt som krävs för att våra kunder ska kunna bygga och utveckla sina verksamheter. Vi hjälper till med allt från planering och konstruktion av dammar, vattenkraft och vattenreningsanläggningar till drift och underhåll.

Vi har också haft till kontakt med
Emanuel Åberg, som föreslår lämnar
oljan och figurer till naturreservatet
Kallbäck och Mälhamns.

Endat tja från lästytelsen
För varje projekt är det här slaget
beträffande lästid av lästytelsen, i
september 2018 lämnade förslagen

Samtidigt som en del av kvartalen
med ännu kapar bilan en yttare
Projekter bekostas av Naturvårdsverket
krets vilken omfattar, se fakturerna

[illegible]

CONCLUSIONS

År 2014 skrev Hasse Hansson, Caroline Ranby och jag en lång artikel: *Möllan i bruk under nästan 300 år – Vattenmöllan en central del i Krapperups ekonomi*. Den publicerades i *Kullabygd 2014*, hembygdsföreningens årsbok.

I september samma år inbjöd föreningen till ett heldagsseminarium om restaureringen. I samband med seminariet publicerades en pamflett med den uppfordrande titeln *Mala mjöl igen*.

Från 2015 har föreningen ordnat allmänna visningar av vattenmöllan; under de två pandemiåren var de emellertid inställda. Tanken dök upp att det vore bra att kunna lämna en broschyr till besökarna med lite fakta och tips på hur man blir medlem. Det blev en åttasidig skrift med rubriken *Krapperups gamla vattenmølla* som trycktes i några hundra exemplar.

År 2020 publicerade föreningen en ny skrift: *Krapperups gamla vattenmølla – Vänföreningens lägesrapport 2020*. Den är mycket mer omfattande än broschyren från 2015.

De fyra skrifter som nämns ovan finns att läsa på hemsidan, se länkarna på Arkiv/Rapporter.

Det gick tåg mellan Höganäs och Mölle under åren 1910–1963. Vid Vattenmöllan fanns det ingen hållplats, men väl en banvaktsstuga (som står kvar, men i dag är privatägd). På den gamla banvallen har föreningen – i samarbete med kommunen – placerat en stor skylt som berättar om den närliggande vattenmöllan.

Inför säsongens allmänna visningar sätter föreningen upp affischerar runt om i bygden för att nå dem som ännu inte har upptäckt hemsidan, där motsvarande information publiceras.

Det jag har berättat om här är sådant som jag har haft ett finger med i. Men jag tror att det viktigaste för att väcka intresse för restaureringen av vattenmöllan har varit artiklarna i pressen, framför allt i *Helsingborgs Dagblad*.

Artiklarna har ofta kommit till stånd genom att personer i styrelsen har kontaktat medierna och bistått reportrarna när de har skrivit om kvarnens historia och det pågående arbetet.

Föreningens utåtriktade arbete har alltså bestått av intervjuer och reportage i pressen, hemsida, rapporter, skrifter etcetera. Vilken betydelse har det haft för föreningen?

Det är svårt att veta, men jag tror att det har skapat uppmärksamhet för föreningens arbete och väckt Kullabornas intresse för vad som pågår; det stora antalet besökare på de allmänna visningarna tyder på det. Det är också troligt att föreningen har förmedlat en uppfattning i vida kretsar om att projektet har ett viktigt kulturhistoriskt och miljömässigt syfte.

Krapperupsstiftelsen anslog tidigt pengar för att arbetet skulle ta fart, och därefter har ett flertal myndigheter, organisationer och stiftelser ställt upp för att återuppbyggnaden skulle kunna fullföljas. 📌

Frågor och svar

Fråga Vad är kvar att göra innan kvarnen är helt återuppbyggd?

Svar Vattenhjulen och de övriga delarna i maskineriet ska trimmas in. Sedan är det bara kvarndammen kvar att jobba med.

Fråga Återställningen av dammen är ju påbörjad, men hur ser fortsättningen ut?

Svar Kruxet är havsöringen som går upp i bäcken. Länsstyrelsen tillät den inledande grävningen under förutsättning att den återskapade dammdelen inte skulle ha någon kontakt med Vattenmöllebäcken, och därmed inte påverka fisken.

För att fortsätta restaureringen av dammen krävs en ny ansökan till Länsstyrelsen, där föreningen visar hur fiskfrågan ska tacklas. Dag Wisæus har gjort ett förslag till lösning, se sidan 74.

Föreningen ordnade ett möte på plats i april 2022 med representanter för Krapperup och Länsstyrelsen. Då diskuterades Dags förslag, och förhoppningsvis kan Länsstyrelsen säga ja till det efter några preciseringar.

Fredrik Lundblad är konsult med erfarenhet av liknande damm- och fiskfrågor. Han deltog i mötet i april och bistår föreningen med sin expertis.

Fråga Vad har det kostat att restaurera vattenmöllan?

Svar Föreningen har fått cirka 4 miljoner kronor i bidrag. Givarna har varit såväl stiftelser som organisationer och myndigheter, se sidan 10. Därtill kommer värdet av ideella arbetsinsatser, som kan uppskattas till cirka 3 miljoner kronor. Summan är alltså cirka 7 miljoner kronor.

Fråga Hasse Hansson äger tillsammans med sina barn fastigheten där vattenmöllan ingår. Kvarnen har restaurerats med frivilliga insatser och med pengar från bland annat stiftelser och statliga myndigheter. Finns det några garantier för att en eventuell ny ägare skulle fortsätta att ge allmänheten möjlighet att se kvarnen?

Svar Ja, det finns sådana garantier. Vänföreningen har ett nyttjanderättsavtal med fastighetsägarna som löper till slutet av 2030. Föreningen har rätt att visa vattenmöllan upp till åtta gånger per år och i övrigt visa möllan i samförstånd med fastighetsägarna. Avtalet är inskrivet i Lantmäteriets fastighetsregister och gäller mot nya ägare under avtalets löptid. Avtalet förnyas automatiskt i tioårs-perioder om ingen av parterna säger upp det.

Ägarna begärde i samråd med vänföreningen 2013 att kommunen ska göra en detaljplan för fastigheten med beteckningen Krapperup 19:2, som leder till att kvarnbyggnaden q-märks. Syftet med kulturskyddet är att långsiktigt värna detta kulturminne. →

→ Ursprungligen var kommunens mål att den nya detaljplanen skulle kunna antas under 2016. Men hög arbetsbelastning och interna problem på planavdelningen har fördröjt arbetet.

Planförslag har varit ute på samråd och kommunen räknar med att planen kan träda i kraft under 2022.

Fråga Marken där den gamla kvarndammen låg ägs av Krapperup. Finns det något slags avtal mellan godset och vänföreningen?

Svar Ja, föreningen arrenderar marken av Krapperup. Avtalet träffades 2018 och löper på fem år med automatisk förlängning i tvåårs-perioder om det inte sägs upp.

Fråga Anta att föreningen får tillstånd att återskapa hela den gamla kvarndammen. I vilken utsträckning skulle då kvarnen kunna mala spannmål?

Svar Förhoppningsvis räcker vattnet för att köra kvarnen under någon timme de dagar då den visas för allmänheten. Att köra mer än så är varken behövligt eller möjligt. Syftet är ju att demonstrera hur malningen gick till förr i tiden.

Fråga Under våren 2020 grävde man alltså fram en del av kvarndammen. Är det något mer som ska göras med den delen?

Svar Det är troligt att dammen på några ställen omgavs av stensättning. Förberedelserna för den fortsatta återställningen av dammen kommer förhoppningsvis att ge svar på hur dammens kanter såg ut. I nästa steg handlar det då om att rekonstruera dessa.

Fråga Anta att kvarnen en dag är fullständigt återställd och att kvarndammen är restaurerad i sin helhet. Vad återstår då för vänföreningen att göra?

Svar Då går föreningen in i ett nytt skede, från återuppbyggnad till berättande. Fokus blir då att visa vattenmöllan i drift och försöka svara på frågor som uppkommer från tillfälliga besökare, skolklasser, forskare och andra.

Vattenmöllan kommer att stå som ett konkret exempel på snickeri med gamla metoder till gagn för alla som intresserar sig för traditionellt hantverk.

Hur såg samhället omkring möllan ut på 1700-talet? Då var den ju en viktig del av godsets ekonomi och av livet i Kullabygden. Frågor av det slaget är spännande, och de kommer att kunna belysas från flera olika håll.

Referenser och kommentarer

OM DU VILL veta mer om vattenmöllan, och allt som har med restaureringen att göra, ska du gå till vår webbplats med adressen vattenmollan.se.

Där finns flera gånger mer information än som fick plats i den här boken: text och bilder, ritningar och skisser. Under fliken Arkiv hittar du dels utförliga referenser till böcker, rapporter, tidningsartiklar och liknande, dels länkar till mycket av materialet, så att det kan läsas på datorn.

Föreningen har en webbansvarig med uppgift är att sköta hemsidan löpande för att uppgifterna ska vara så aktuella och riktiga som möjligt, jämför sidan 82.

I det följande anges referenser till de källor som nämns i skriften. Sidnumret avser första gången som källan dyker upp.

Sidan 18

Petter Gotthard von Kochens journal 1734–1764, redaktör/utgivare: Sven Horndahl och Carin Olofsson, Skånes Släktforskarbörbund, Lund 2017, 1 430 s.

Sidan 20

Ranby, Henrik: Att få vatten ur sin kvarn, i *Henriks byggnadsvård – Kulturarvets arbete mellan teori och praktik*, kapitel VIII, s. 105–109, Göteborgs universitet, Institutionen för Kulturvård, Göteborg 2014.

Sidan 22

Hasse Hansson: *Vattenmöllan, Brunnby socken – Släkter och gårdar i byn åren 1658–2010*, Holmbergs, Malmö 2016, 221 s.

Sidan 26

Janken Myrdal: *Jordbruket under feodalismen 1000–1700*, i *Det svenska jordbrukets historia*, Stockholm 1999.

Olaus Magnus: *Historia om de nordiska folken*, 1555, ny upplaga Uppsala 1909, 264 s.

Sidan 28

Caroline Ranby: *Vattenmöllan, Brunnby socken – Kulturhistorisk dokumentation 2004 med preliminärt åtgärdsprogram*, Vattenmöllekommittén, Höganäs 2004, 33 s.

Vitruvius: *Om arkitektur – tio böcker*, granskning och kommentarer av Johan Mårtelius, Stockholm 1989, 283 s.

Sidan 30

När det gäller Caroline Ranbys ritning har en senare kontroll visat att det fanns en cirka 0,7 meter bred öppning mellan kvarnhuset och undantaget; de två byggnaderna låg alltså inte dikt an.

Sidan 40

Björn Gadd: *Historiekorrekt restaurering av Vattenmölle*, Helsingborgs Dagblad den 14 juli 2012.

Sidan 48

Dag Wisæus: *Vattenmöllan i Mölle – Vattenbyggnadstekniska förutsättningar*, Dag Wisæus Consulting AB, Stockholm 2018.

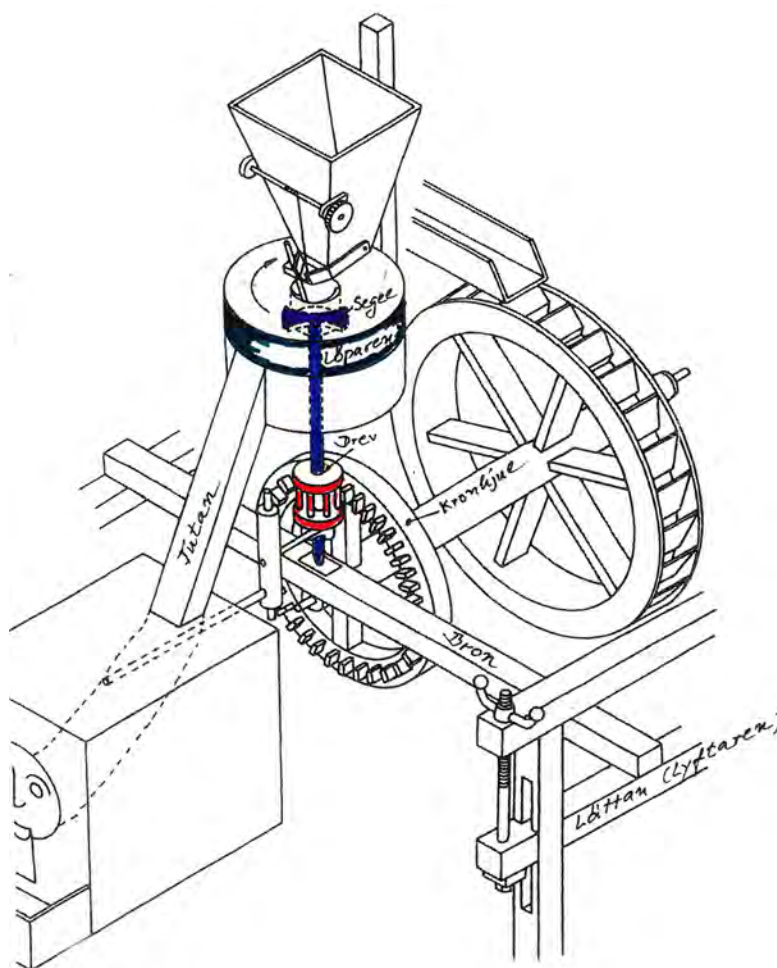
Bo Hansson, Hasse Hansson & Dag Wisæus: *Vattenfrågan på väg att få en lösning*, Möllekuriren 2019 nummer 4, sidan 40–44.

Ritningar

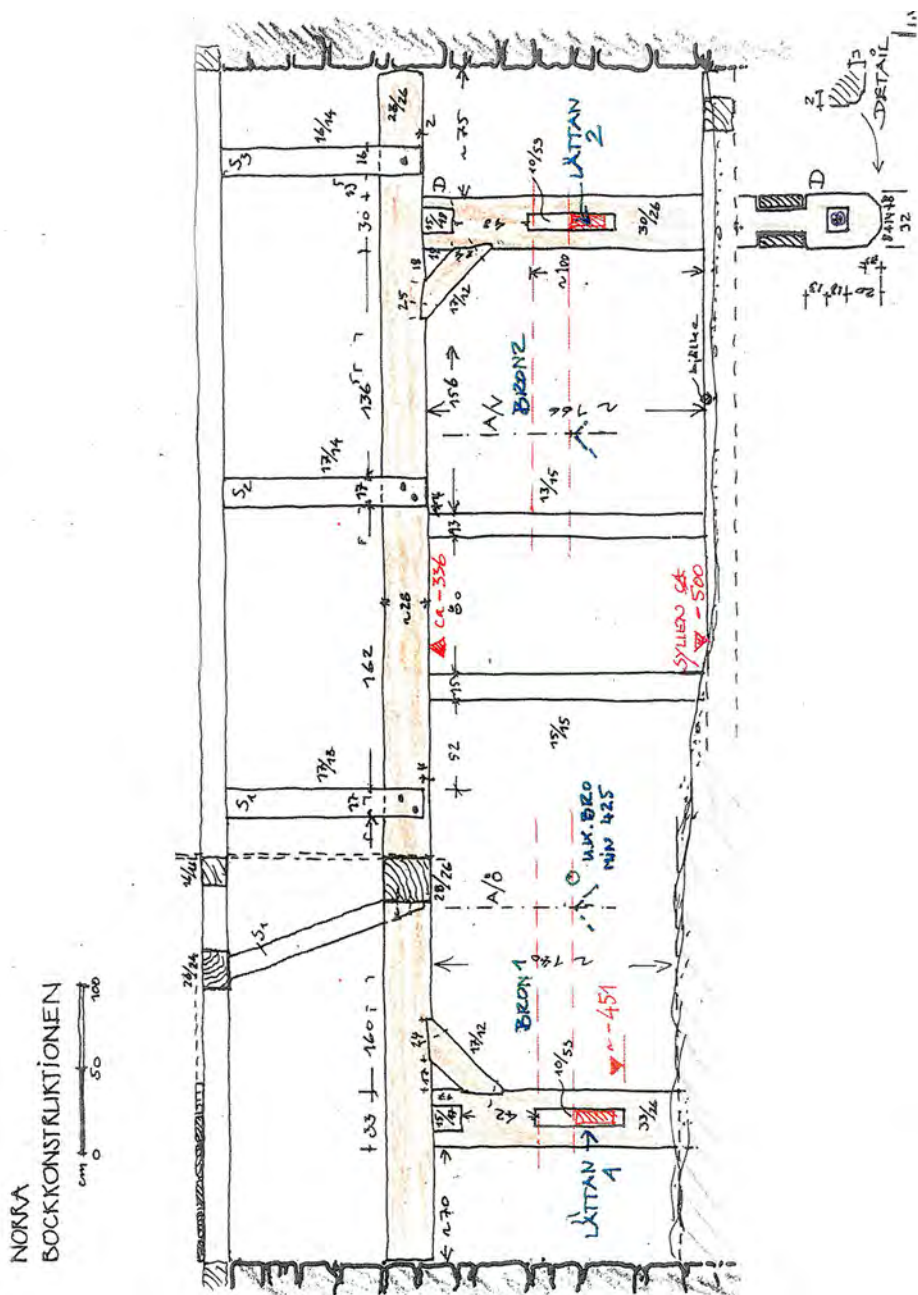
PÅ DE FÖLJANDE sidorna finns ett urval ritningar som Bert Burger har gjort som underlag för restaureringen av vattenmøllan. Det finns hänvisningar i den löpande texten till respektive ritning. Gå vidare till

vattenmollan.se om du vill se flera ritningar från Bert.

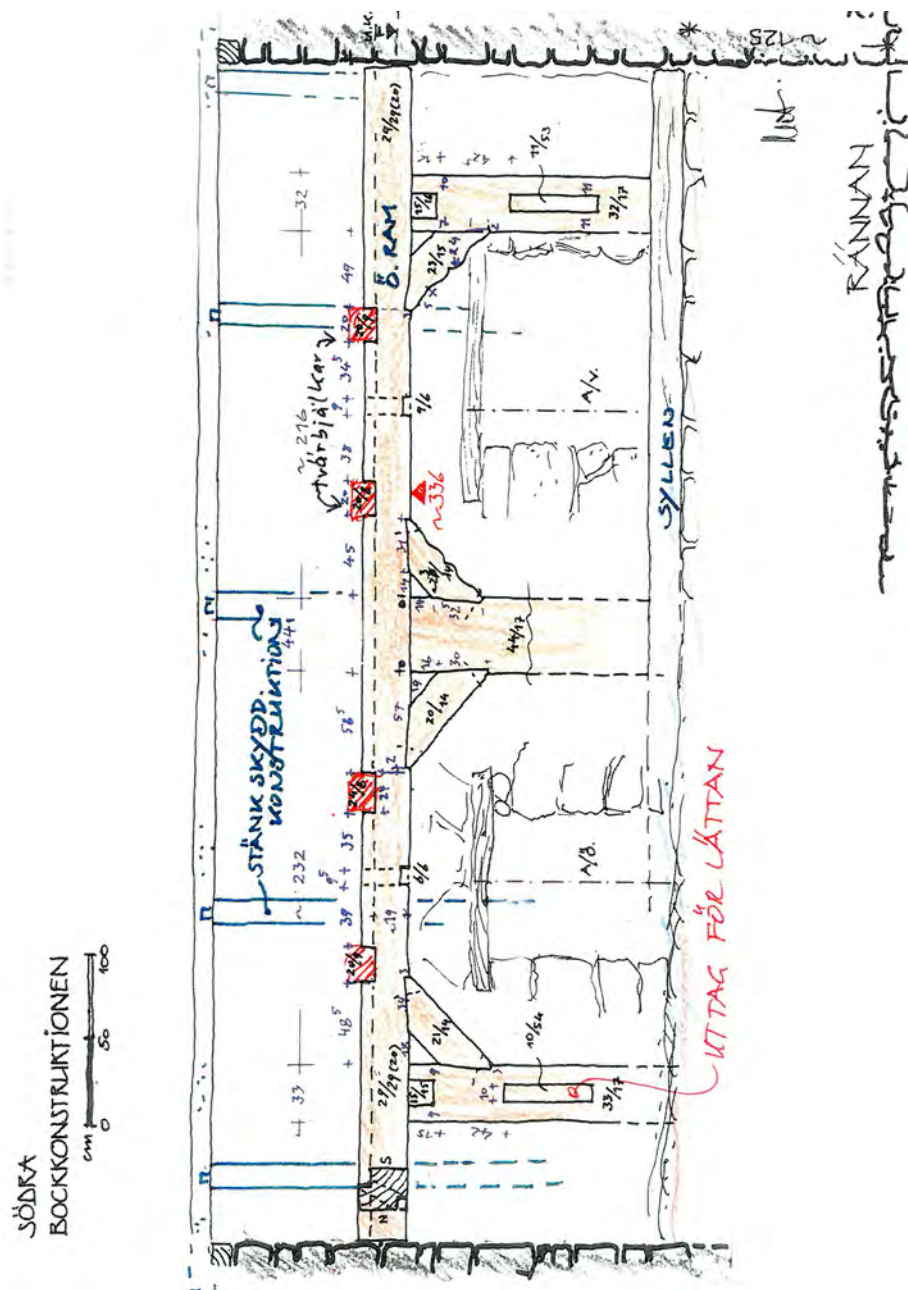
På sidan 98–100 finns också Eva-Marie Nilssons ritningar på kvarnrännan, kompletterade med ett foto.

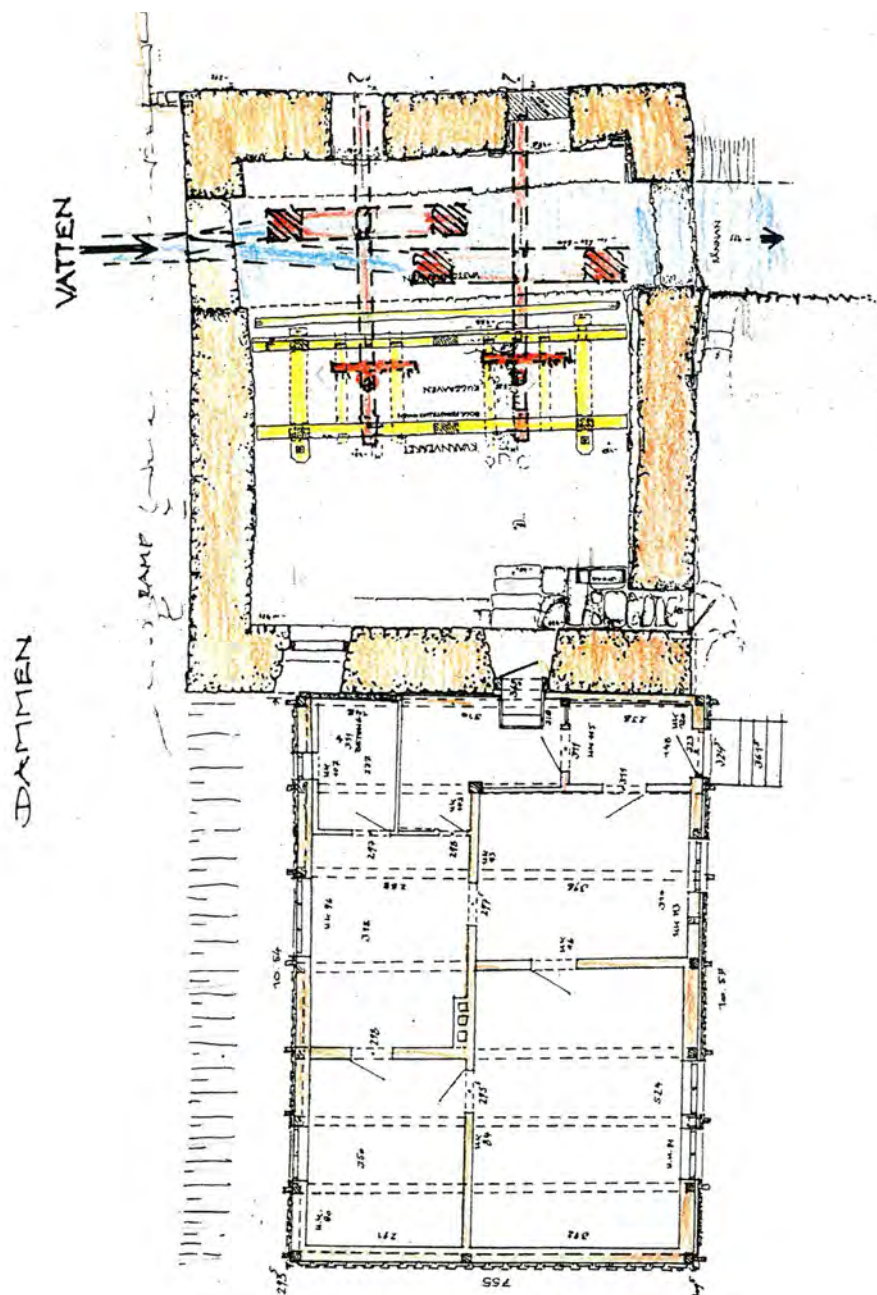
Schematisk konstruktionsritning av en mølla av Bert Burger 2018. Jämför sidan 34–35.

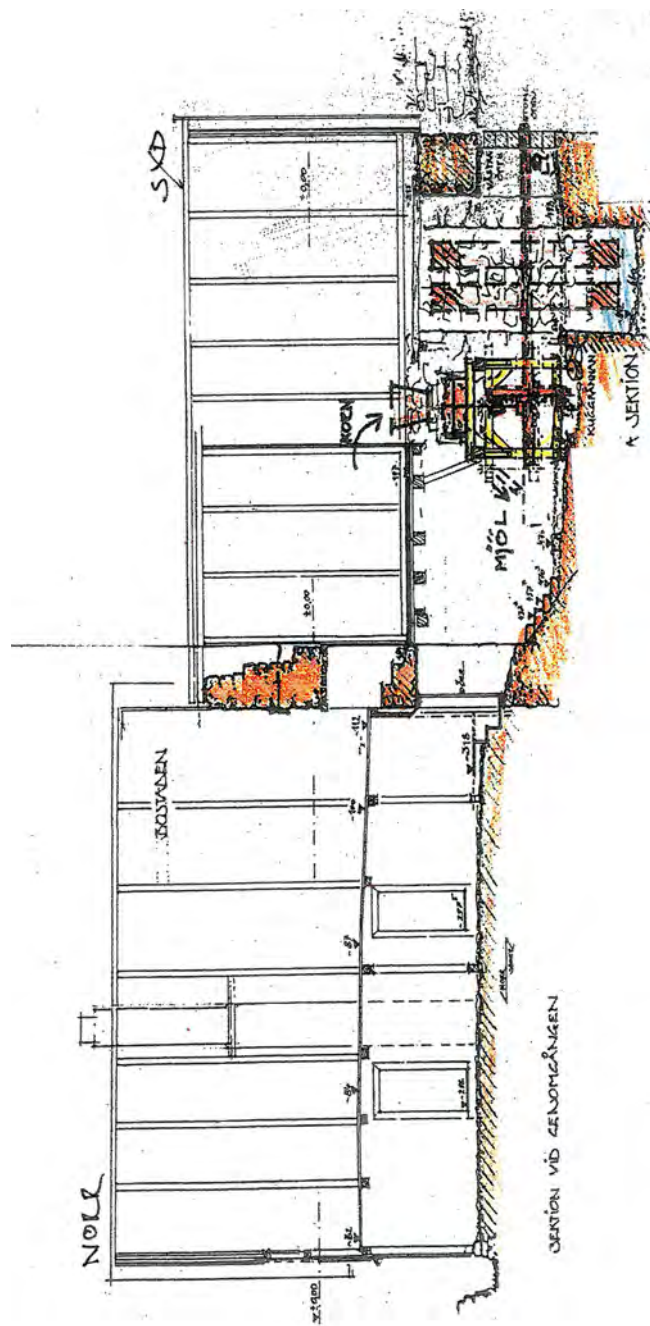
Vattenmöllan Brunnby socken. Norra bockkonstruktionen, uppmätt av Bert Burger, april 2004.

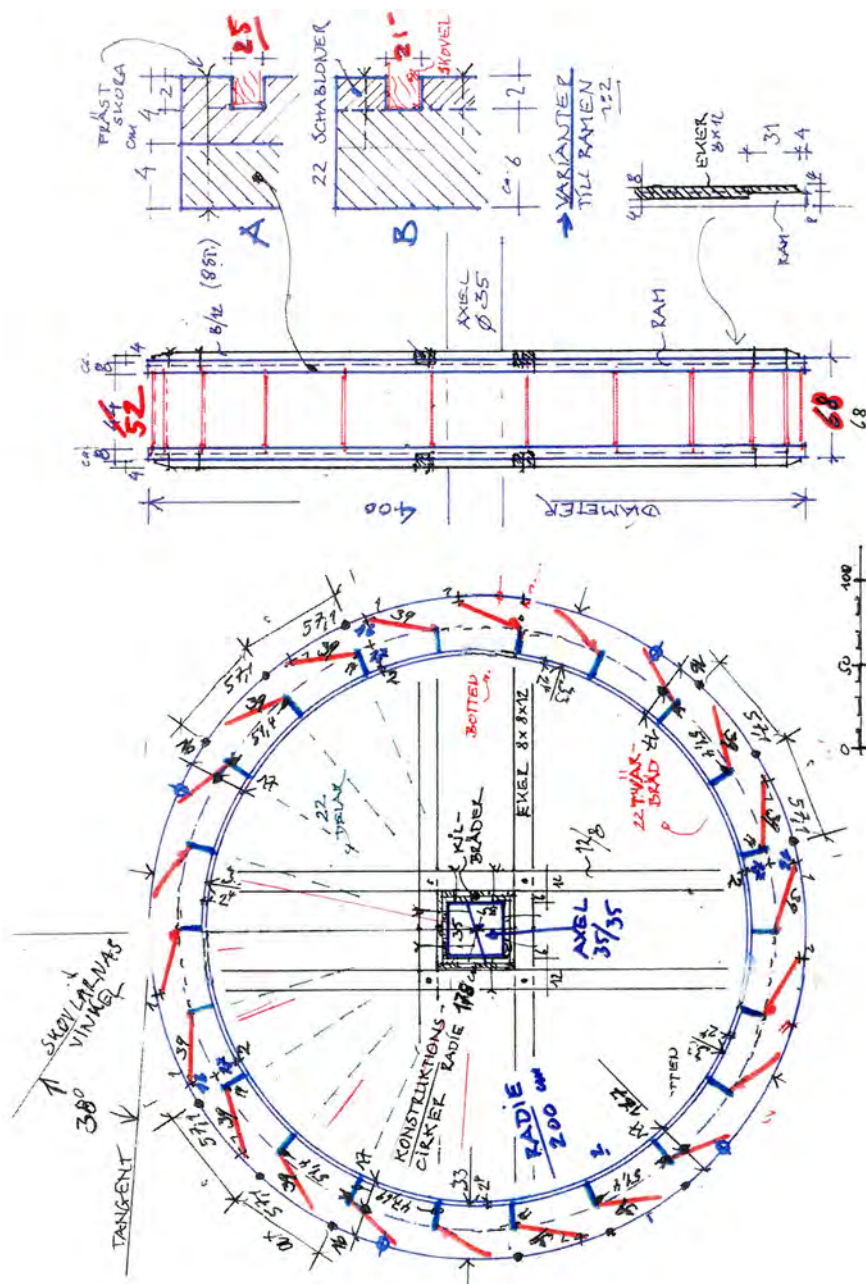
Vattenmöllan Brunnby socken. Södra bockkonstruktionen, uppmätt av Bert Burger, april 2004.

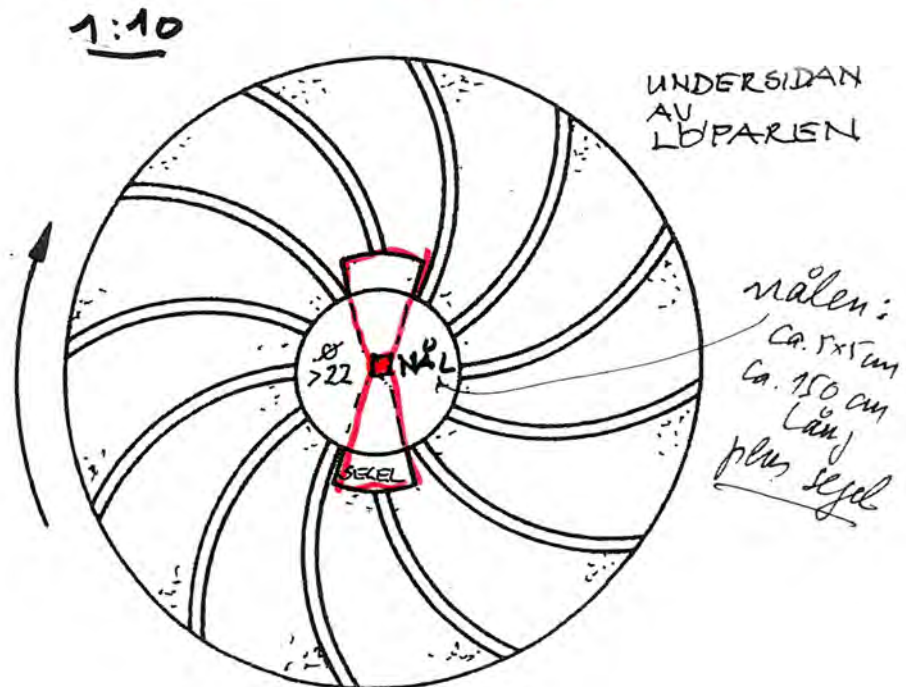
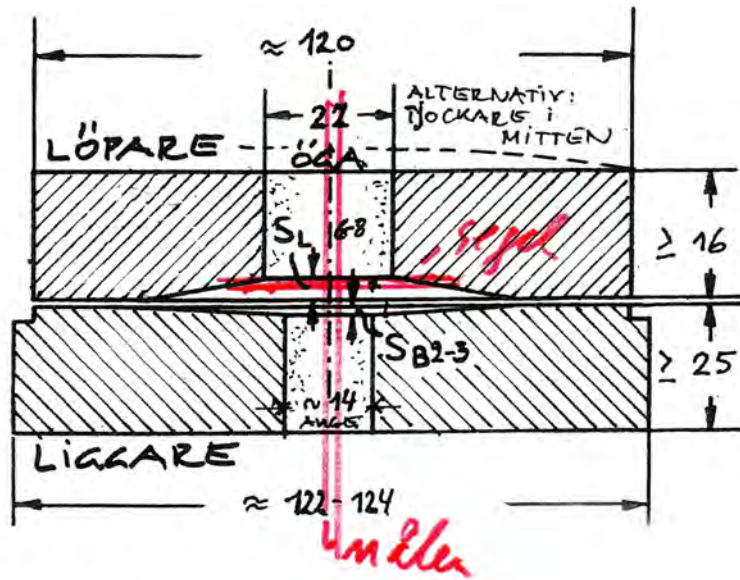
Vattenmöllan Brunnby socken. Bottenplan 1:100. Uppmätt av Bert Burger 2004.
Jämför sidan 30.

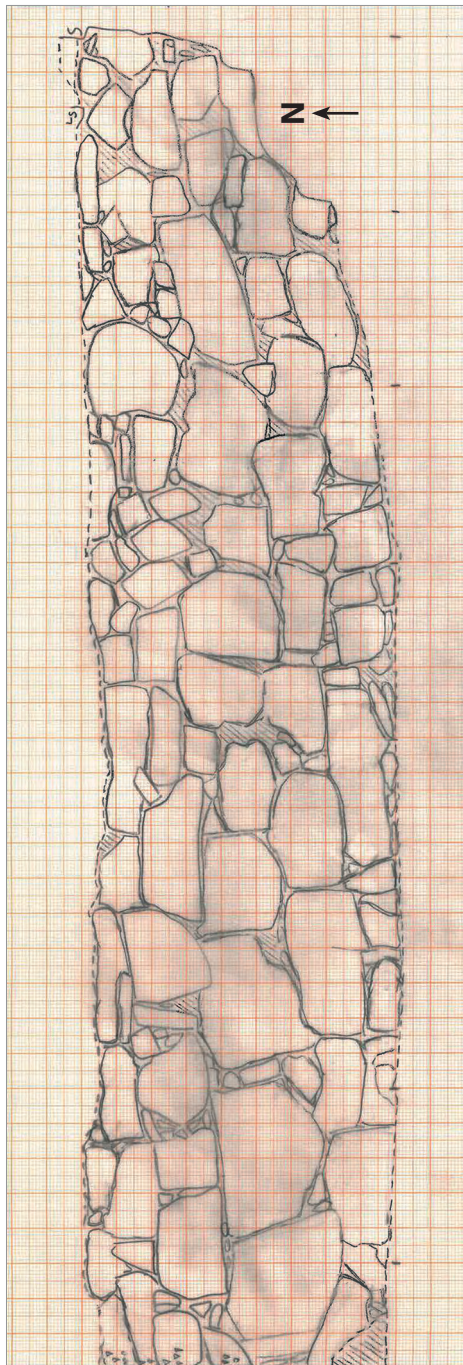
Vattenmøllan Brunnby socken. Nord- sydsektion. Uppmätt av Bert Burger, oktober 2005.

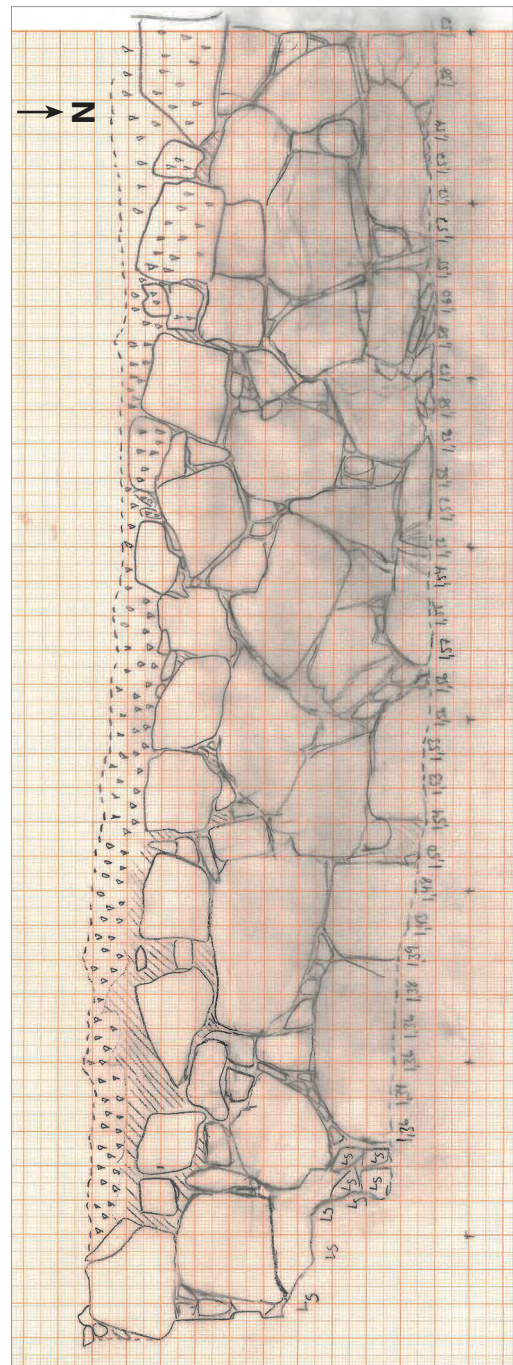
Vattenhjulet Konstruktionsritning av Bert Burger den 8 februari 2018 och den 27 januari 2020. Jämför sidan 44–45.

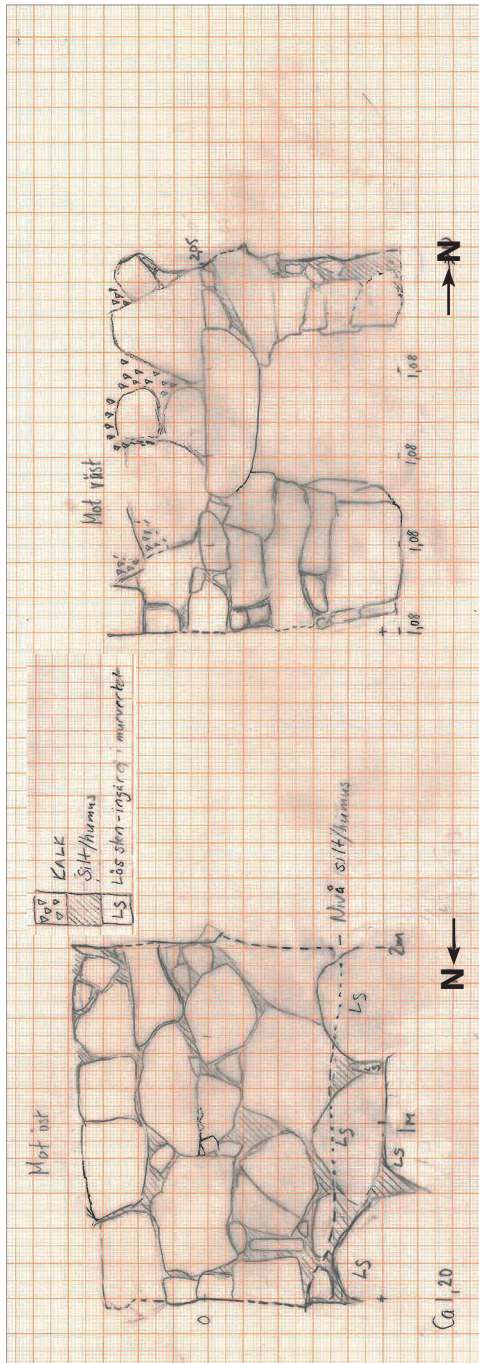
Kvarnstenar Konstruktionsritning i skala 1:10 av Bert Burger den 19 april 2019. Kvarnstenarna gjöts i livsmedelsbetong i Tyskland.

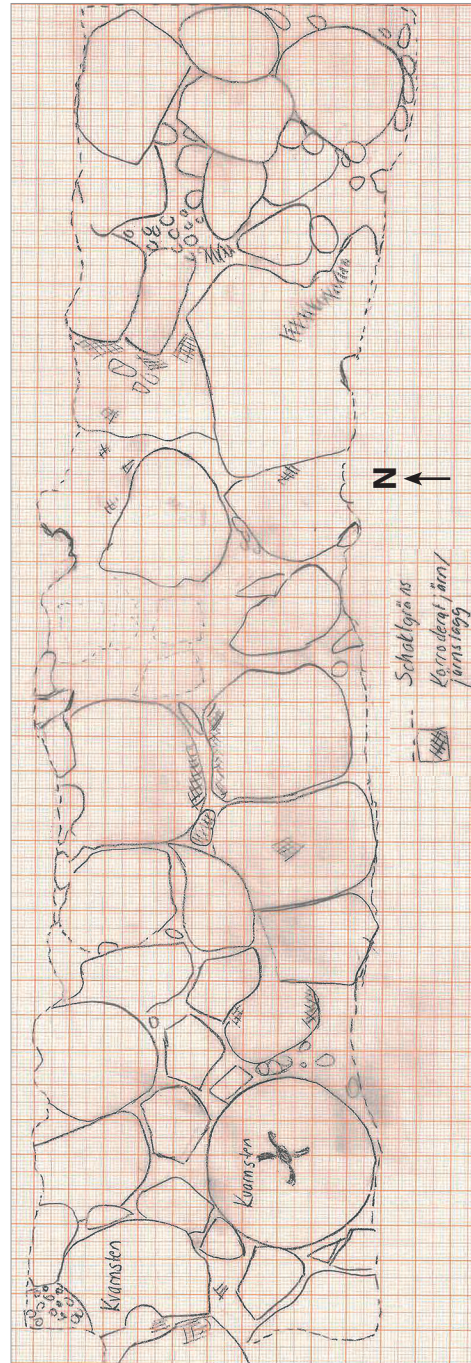
Ritning 1, skala 1:20.

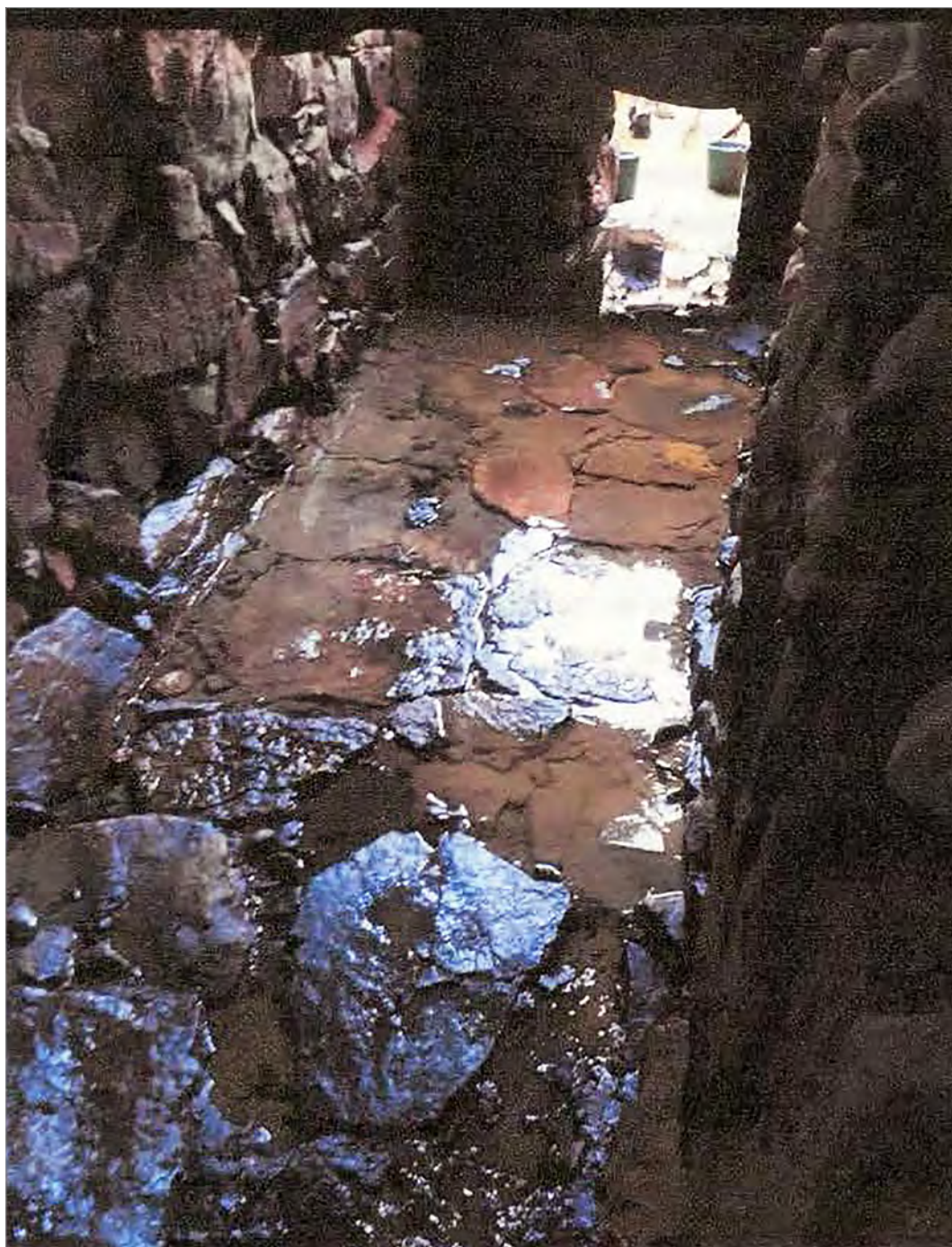
Se också fotot på nästa sida som visar kvarnrännan mot väster.

Ritning 3-4, skala 1:20.

Ritning 5, skala 1:20.

Kvarnrännan mot väster Eva-Marie Nilsson tog bilden 2018 då rännan var torrlagd. Hennes rapport finns att läsa på vattenmollan.se; gå till Arkiv-sidan och klicka på länken till *Vattenmöllan, Brunnby socken*, 2020.